

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ДО ЗАХИСТУ
завідувач кафедри світової
політики, дипломатії та
туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А.Ю.

Кваліфікаційна магістерська робота

на тему: **«СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ»**

Виконав: студентка 2 курсу, групи УТМз-61
Спеціальності 242 «Туризм і рекреація»

Набойченко Єлизавета Віталіївна

(прізвище та ініціали)

Керівник: к.екон.н., доц. Сідоров М. В.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: к.екон.н., доц. Коваленко Р.С.

(прізвище та ініціали)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Голова Екзаменаційної комісії

(підпис)

Покоłodна М.М.

(прізвище та ініціали)

Харків – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень) другий(магістерський)
Напрямок підготовки
Спеціальність 242 «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
світової політики, дипломатії
та туристичного бізнесу
Доц. Парфіненко А.Ю.

“ _____ ” _____ 2024 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)

Набойченко Єлизавета Віталіївна

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи «Стратегічні пріоритети повоєнного відновлення туристичної галузі в Україні»

керівник роботи Сідоров Михайло Вадимович, к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від №4002-5/1582 від 01.07.2024

2. Строк подання студентом роботи 25.11.2024 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити

Визначити сутність поняття та складові туристичної галузі як об'єкт дослідження; охарактеризувати чинники розвитку туристичної галузі; розглянути методологію дослідження та оцінки розвитку туристичної галузі;

проаналізувати туристсько-ресурсний потенціал як основу розвитку туристичної галузі України; дослідити сучасний стан туристичної галузі України; визначити проблеми розвитку туризму України в післявоєнний період; дослідити стратегічні напрями відновлення туристичної галузі України; висвітлити реконструкцію інфраструктури та модернізація туристичних об'єктів як пріоритетний напрямок повоєнного відновлення туристичної галузі; дослідити перспективи стимулювання інвестиційного клімату та залучення міжнародної підтримки у відновленні туристичної галузі.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Розділ 1. Теоретичні основи дослідження туристичної галузі України
2	Розділ 2. Аналіз сучасного стану та проблем розвитку туристичної галузі України
3	Розділ 3. Стратегічні пріоритети повоєнного відновлення туристичної галузі в Україні

5. Дата видачі завдання 02.09.2024 р.

Студент

підпис

Є.В. Набойченко
ініціали, прізвище

Керівник роботи

підпис

М.В. Сідоров
ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Набойченко Є. В. Стратегічні пріоритети повоєнного відновлення туристичної галузі в Україні

Робота присвячена аналізу стратегічних пріоритетів повоєнного відновлення туристичної галузі України. У дослідженні розглянуто основні напрямки, які потребують уваги для ефективного відновлення та розвитку сектору туризму після завершення військових дій. Особливу увагу приділено реконструкції інфраструктури, модернізації туристичних об'єктів, а також стимулюванню інвестиційного клімату та залученню міжнародної підтримки. Оцінено основні чинники, що впливають на розвиток туризму, серед яких стан ресурсної бази, соціально-економічні умови та зміни на міжнародному ринку туризму. Визначено необхідність застосування комплексних стратегій для відновлення туристичної індустрії, зокрема в аспектах інфраструктури та людських ресурсів. Крім того, розроблено пропозиції щодо покращення державного управління туристичною галуззю та забезпечення сприятливого інвестиційного середовища. Висновки роботи мають практичну цінність для подальшого розвитку туризму в Україні, зокрема в післявоєнний період.

ANNOTATION

Naboichenko E. V. Strategic Priorities for the Post-War Recovery of the Tourism Industry in Ukraine

The work is devoted to the analysis of strategic priorities for the post-war restoration of the tourism industry in Ukraine. The study considers the main areas that require attention for the effective restoration and development of the tourism sector after the end of hostilities. Particular attention is paid to the reconstruction of infrastructure, modernization of tourist facilities, as well as stimulating the investment climate and attracting international support. The main factors influencing the development of tourism are assessed, including the state of the resource base, socio-economic conditions and changes in the international tourism market. The need to apply comprehensive strategies for the restoration of the tourism industry, in particular in terms of infrastructure and human resources, is identified. In addition, proposals are developed to improve public administration of the tourism industry and ensure a favorable investment environment. The conclusions of the work have practical value for the further development of tourism in Ukraine, in particular in the post-war period.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	6
1.1. Туристична галузь як об’єкт дослідження: сутність поняття та складові .	6
1.2. Чинники розвитку туристичної галузі	10
1.3. Методологія дослідження та оцінки розвитку туристичної галузі.....	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	20
2.1.Туристсько-ресурсний потенціал як основа розвитку туристичної галузі України	20
2.2. Сучасний стан туристичної галузі України.....	30
2.3. Проблеми розвитку туризму України в післявоєнний період.....	42
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ	50
3.1. Визначення стратегічних напрямів відновлення туристичної галузі України	50
3.2. Реконструкція інфраструктури та модернізація туристичних об’єктів як пріоритетний напрям повоєнного відновлення туристичної галузі	57
3.3. Перспективи стимулювання інвестиційного клімату та залучення міжнародної підтримки у відновленні туристичної галузі	63
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77

ВСТУП

Актуальність роботи. Туризм є важливим чинником економічного росту, який генерує робочі місця, збільшувати валютні надходження та сприяти розвитку регіонів. Однак, сучасні реалії потребують переосмислення та адаптації туристичних стратегій до нових умов. Визначення чітких стратегічних пріоритетів дозволить забезпечити сталий розвиток туристичної галузі, що в свою чергу сприятиме соціально-економічному відродженню України, посилить її міжнародний імідж і збільшить інвестиційну привабливість. Таким чином, важливим завданням є формування ефективних стратегічних підходів до відновлення туристичної інфраструктури, впровадження інноваційних моделей управління і залучення інвестицій для створення конкурентоспроможної туристичної галузі. Це дозволить Україні відновити свій туристичний потенціал та стати важливим туристичним напрямком на міжнародній арені.

Ступінь вивченості проблеми. Дослідженням стратегічних пріоритетів повоєнного відновлення туристичної галузі в Україні займається чимало вітчизняних науковців, зокрема: Кастлер Х., Грант М., Муляренко О., Барабаш Т., Рибаківа О., Моца А., Шевчук С., Середя Н., Соловій І. П., Адамовський О. М., Дубович І. А. та інші. Вагомий науковий вклад внесли вчені кафедри світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: Парфіненко А., Посохов І., Лиман С., Подлепіна П., Панова І. О. Сідоров М. В. та інші.

Об'єктом дослідження роботи є стратегічні пріоритети відновлення туристичної галузі України

Предметом дослідження є процеси відновлення та розвитку туристичної галузі України після війни, зокрема стратегічні пріоритети, інфраструктурні ініціативи, маркетингові стратегії та джерела фінансування.

Метою даної роботи є аналіз стратегічних пріоритетів відновлення туристичної галузі України після війни та розробка рекомендацій для її розвитку.

Завдання, які були поставлені для досягнення мети:

- визначити сутність поняття та складові туристичної галузі як об'єкт дослідження;
- охарактеризувати чинники розвитку туристичної галузі;
- розглянути методологію дослідження та оцінки розвитку туристичної галузі;
- проаналізувати туристсько-ресурсний потенціал як основу розвитку туристичної галузі України;
- дослідити сучасний стан туристичної галузі України;
- визначити проблеми розвитку туризму України в післявоєнний період;
- дослідити стратегічні напрями відновлення туристичної галузі України;
- висвітлити реконструкцію інфраструктури та модернізація туристичних об'єктів як пріоритетний напрямок повоєнного відновлення туристичної галузі;
- дослідити перспективи стимулювання інвестиційного клімату та залучення міжнародної підтримки у відновленні туристичної галузі.

Методологія дослідження. Для вирішення поставлених завдань було застосовано такі методи: загальні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, класифікація) і теоретичний метод системного аналізу, економіко-статистичні, графічні методи, а також методи логічного, системно-структурного аналізу економічних процесів та зв'язків, статистичного, порівняльного та діалектичного підходів.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України, наукові роботи, довідкова література, а також статистичні дані Державної служби статистики України. Крім того, використовуються аналітичні та статистичні матеріали міжнародних організацій, публікації

аналітичного характеру, а також дані з офіційних веб-сайтів туристичних компаній. Важливу роль відіграють результати, отримані авторкою під час власних досліджень.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків; містить 75 сторінок тексту, 15 рисунків, 3 таблиць. Список використаних джерел включає 50 найменувань літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

1.1. Туристична галузь як об'єкт дослідження: сутність поняття та складові

Сьогодні туристична галузь є багатограним соціально-економічним феноменом, який відіграє важливу роль у сучасному світі. Вона охоплює широкий спектр взаємопов'язаних елементів, включаючи природні та культурні ресурси, інфраструктуру, послуги, суб'єктів господарювання та туристів. Розуміння сутності та структури туристичної галузі є необхідною умовою для ефективного управління її розвитком та вирішення проблем, пов'язаних з її функціонуванням.

Закордонні дослідники приділяють значну увагу вивченню організації туристичної діяльності, серед яких виділяються такі вчені, як Луї Д'Аморе, Томас Л. Бартон, С. Каспар, Б. Рітчі, В. Хунцикер, Вільям Г. Шенкир та інші. Їхні наукові праці становлять фундамент теоретичної бази для розвитку туристичної галузі, оскільки вони надають всебічний аналіз сутності туризму, його форм та ролі у соціально-економічному розвитку країн. Зокрема, Д. Осипов досліджує сучасні концепції розвитку туризму, акцентуючи увагу на їх актуальності в умовах глобальних змін.

Окремої уваги заслуговують роботи, присвячені вивченню функціонування міжнародного туризму та пошуку шляхів його вдосконалення, які виконуються в розвинених країнах. Найбільш ґрунтовними дослідженнями специфіки міжнародного туризму відзначаються Годфрі Харріс і Кеннет М. Кац, чиї праці формують цінну основу для розробки стратегій розвитку галузі на міжнародному рівні [31].

Крім того, варто виділити праці М. Бондаренко, О. Вуйчик, В. Герасименка, В. Єрмаченко, М. Колосінської, Л. Коржилова, Д. Соловйова, В. Шиманської та інших. Їхні дослідження зосереджуються на аналізі

структури туристичної індустрії, її економічного потенціалу, соціального значення та ролі в забезпеченні сталого розвитку регіонів. Зокрема, у роботах вітчизняних учених акцентується увага на особливостях функціонування туристичної галузі в умовах трансформаційних процесів, що відбуваються у світовій економіці. Досліджуються питання розвитку внутрішнього туризму, впливу інноваційних технологій на туристичні послуги, а також удосконалення законодавчої бази для забезпечення конкурентоспроможності туристичного сектору [31].

Згідно із Законом України «Про туризм», туризм визначається як тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання для оздоровчих, пізнавальних чи професійно-ділових цілей, без залучення до оплачуваної діяльності у місці перебування. Це формальне визначення забезпечує юридичну основу для регулювання галузі, проте наукові підходи до інтерпретації поняття туризму значно ширші та різноманітніші.

Деякі дослідники розуміють туризм як одну із форм реалізації прав людини на відпочинок, переміщення та оздоровлення. Вони акцентують увагу на соціальній функції туризму, підкреслюючи його значення для відновлення фізичного та емоційного стану особистості. Інший підхід полягає у визначенні туризму як подорожі, що передбачає тимчасовий виїзд із постійного місця проживання на період від 24 годин до 6 місяців, за умови, що мета подорожі не пов'язана з оплачуваною працею в місці перебування.

Інноваційні підходи до дослідження туризму описують його як багатогранну діяльність, що має соціальний, економічний, культурний, психологічний і просторовий аспекти. У цьому контексті туризм розглядається не лише як форма рекреації, але й як інструмент культурного обміну, спосіб розвитку міжнародних відносин та засіб посилення позитивного іміджу країни.

Додатково, туризм може аналізуватися через призму його впливу на особистісний розвиток і задоволення соціальних потреб, таких як знайомство з новими культурами та встановлення міжособистісних контактів. Водночас

такі підходи не завжди відображають економічну, екологічну чи регуляторну специфіку, яка є ключовою для сучасної туристичної індустрії.

Таким чином, туризм є багатогранним явищем, що потребує інтегрального підходу до дослідження. Це дозволяє враховувати його багатофункціональність та важливість для суспільного, економічного і культурного розвитку, а також специфіку впливу на глобальному рівні.

Таким чином, зазначемо, що туризм є специфічною діяльністю, яка пов'язана з реалізацією конституційних прав громадян, таких як право на відпочинок, оздоровлення, освіту тощо. У цьому контексті учасники використовують послуги туристичних організацій або подорожують самостійно за межі звичайного середовища з метою короткострокових подорожей, тривалість яких не перевищує одного року, при цьому не маючи наміру отримувати прибуток від цієї діяльності.

Науковці класифікують туризм за наступними критеріями, а саме:

- організаційні форми: міжнародний (в'їзний та виїзний), внутрішній;
- тривалість подорожі: короткочасний (до 3 діб), середньої тривалості (до 30 діб), довготривалий (понад 30 діб);
- вікова категорія учасників: дитячий, молодіжний, дорослий, зрілий;
- кількість учасників: індивідуальний, сімейний, груповий;
- соціальний статус учасників: масовий, елітний, для інвалідів;
- джерела фінансування: комерційний, соціальний, заохочувальний (інтенсивний);
- цільові ринки: політичний, діловий, дослідницький, науковий, освітній, пізнавальний, соціальний, сільський, екологічний, аграрний, орнітологічний, природно-орієнтований, мисливський, риболовецький, шопінг, техногенні катастрофи, рекреаційний, пригодницький, екстремальний тощо;
- спосіб пересування: залізничний, автомобільний, велосипедний, гужовий, пішохідний, лижний, авіаційний, космічний, яхтовий, круїзний, підводний, комбінований;

- організація туру: плановий, самодіяльний;
- сезонність: постійний, сезонний;
- характер географічного середовища: ландшафтний (гірський, рівнинний, лісовий, степовий, підземний, прибережний); водний (морський, річковий), підводний, повітряний; континентальний (європейський, азійський, африканський, північно- та латиноамериканський, антарктичний).

Розвиток туризму здійснює суттєвий вплив на економіку та суспільство. Серед важливих функцій туризму слід виділити: економічну, рекреаційну, духовну, гуманітарну, медико-біологічну, соціально-культурну, екологічну, виховну, культурно-просвітницьку.

Туризм також виконує важливі завдання, серед яких: виробництво супутніх товарів і надання послуг туристам, створення туристичних продуктів і їх реалізація, охорона навколишнього середовища та культурної спадщини, створення робочих місць, забезпечення високої ефективності та швидкої окупності інвестицій.

Сьогодні туристична індустрія розглядається науковцями як сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів [42].

На думку науковця О. Ковалю, індустрія туризму є організованою системою взаємодії учасників міжгалузевого господарського комплексу, чия діяльність включає створення, збут і споживання туристичного продукту. Така діяльність має потенціал приносити значний економічний та соціальний ефект для національної економіки, сприяючи задоволенню специфічних потреб населення у дозвіллі під час подорожей

Сучасні наукові підходи до визначення індустрії туризму акцентують увагу на її складності та динамічності як галузі економіки, що поєднує як виробничі, так і невиробничі види діяльності, спрямовані на створення товарів і надання послуг, пов'язаних з туризмом. Інші визначення

підкреслюють наявність різноманітних суб'єктів туристичної діяльності, що забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів, а також міжгалузеву природу цієї індустрії, яка включає господарські комплекси, що спрямовані на задоволення потреб громадян у організації дозвілля і подорожей через створення та реалізацію туристичного продукту.

Отже, туризм є багатогранним соціально-економічним явищем, яке охоплює різні форми діяльності, спрямовані на задоволення потреб населення у відпочинку, оздоровленні, пізнанні та саморозвитку. Це явище здійснює значний вплив на економічні, культурні та соціальні процеси, а також відіграє важливу роль у збереженні навколишнього середовища та охороні історико-культурної спадщини. В умовах глобалізації туризм виступає ключовою складовою міжнародного розвитку та сприяє підвищенню престижу держав на міжнародній арені.

1.2. Чинники розвитку туристичної галузі

Чинники, що визначають розвиток туризму, є різноманітними та багатогранними. Наявність сприятливих чинників веде до лідерства окремих регіонів і країн на світовій туристичній арені, тоді як несприятливі чинники можуть призвести до зниження туристичного потоку.

Виокремлюють основні чинники, які впливають на розвиток туризму: статичні та динамічні (рис1.1).

Статичні чинники характеризуються своєю стабільністю і незмінністю протягом тривалого часу. Крім того, вони визначають умови для розвитку туристичних напрямів та є основою для формування туристичних потоків. До них належать природно-кліматичні, географічні, а також культурно-історичні чинники. Важливо зазначити, що природно-кліматичні – визначають природне середовище для туризму, зокрема клімат, рельєф і природні ресурси (гори, ліси, водні об'єкти).

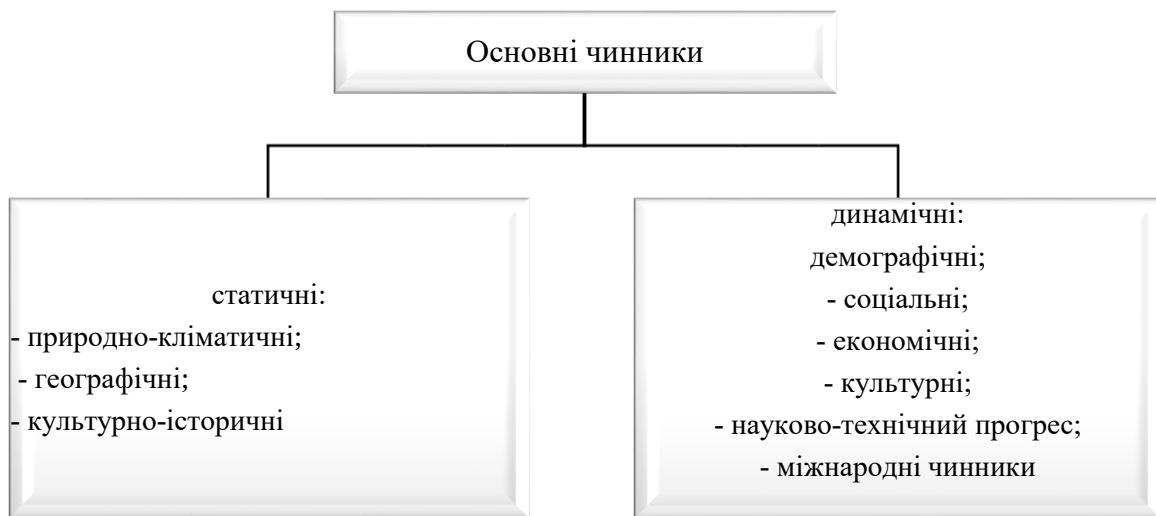

Рис. 1.1. Основні чинники, які впливають на розвиток туризму

Складено автором за матеріалами: [31]

Клімат впливає на сезонність туризму, а рельєф важливий для еко- та активного туризму, таких як пішохідні подорожі або альпінізм. Географічні – включають розташування регіону, доступність території та близькість до транспортних шляхів. Вони визначають доступність для туристів і сприяють розвитку транскордонного туризму. Культурно-історичні – пов'язані з культурною спадщиною, історичними пам'ятками і традиціями регіону, що приваблює туристів і сприяє розвитку культурного туризму. Збереження таких ресурсів є важливим для розвитку туризму та підтримки культурної ідентичності регіону.

Динамічні чинники, на відміну від статичних, змінюються в залежності від часу, суспільних процесів та обставин, і мають прямий вплив на розвиток туристичної діяльності. Вони можуть як стимулювати, так і обмежувати ріст туристичного сектору в різні періоди. Розглянемо основні категорії цих чинників.

Демографічні чинники: демографічні зміни, такі як зміна вікової структури населення, народжуваність, тривалість життя, міграційні процеси,

значною мірою визначають попит на туристичні послуги. Наприклад, старіння населення в багатьох країнах сприяє зростанню попиту на оздоровчі тури та туризм для людей похилого віку, а також на доступні й комфортні умови подорожей. Міграційні процеси також можуть впливати на розвиток туристичних потоків, особливо в умовах посиленої урбанізації або під час великих міграційних хвиль.

Соціальні чинники: соціальні зміни в суспільстві, такі як зміна стилю життя, рівня освіти, переваги у проведенні дозвілля, соціальні тенденції і звички, прямо впливають на структуру туристичних запитів. Зростання популярності екологічного туризму, здорового способу життя або організованих подорожей для певних соціальних груп відображає зміни в соціальних пріоритетах. Поява нових соціальних рухів та ініціатив також стимулює розвиток спеціалізованих форм туризму, таких як туризм для людей з обмеженими можливостями або туризм, орієнтований на культурну різноманітність.

Економічні чинники: загальний економічний стан країни чи регіону є важливим фактором, що впливає на рівень туристичної активності. В умовах економічного зростання зростає попит на подорожі, відпочинок та культурні заходи, тоді як в періоди економічної нестабільності або фінансової кризи туристичний ринок може скорочуватися. Важливими є також зміни у валютних курсах, рівень доходів населення, доступність кредитів та умов для подорожей, що безпосередньо відображаються на туристичній поведінці споживачів.

Культурні чинники: зміни в культурних та соціальних уявленнях людей значно впливають на попит на туризм. Розвиток міжнародних культурних обмінів, зростання інтересу до культурної спадщини, традицій і мистецтва інших народів стимулює культурний туризм. Зі зміною культурних ідентичностей, впливом масової культури, глобалізацією культури також зростає інтерес до певних типів туризму, таких як гастрономічний, фестивальний або екологічний.

Науково-технічний прогрес: інновації та розвиток новітніх технологій справляють великий вплив на туристичну індустрію. Впровадження нових транспортних засобів, покращення інфраструктури, розвиток цифрових технологій та онлайн-платформ для бронювання послуг змінюють саму природу туристичних подорожей. Поява нових форм транспорту, таких як високошвидкісні поїзди, низькобюджетні авіакомпанії, а також цифрові платформи для онлайн-бронювання, змінюють парадигму подорожей, роблячи їх більш доступними та комфортними.

Міжнародні чинники: міжнародні події, глобальні економічні та політичні зміни, міжнародні угоди та ініціативи можуть мати великий вплив на розвиток туризму. Політична стабільність або нестабільність, запровадження візових режимів або полегшення візових умов для туристів змінюють географію туристичних потоків. Крім того, міжнародні організації, такі як Всесвітня туристична організація (UNWTO), створюють рамки для розвитку сталого туризму, визначають напрямки розвитку туризму та сприяють популяризації нових видів туризму.

Загалом, динамічні чинники розвитку туризму постійно взаємодіють із статичними, коригуючи туристичні тренди та адаптуючи їх до актуальних умов часу і обставин. Вивчення і моніторинг цих чинників є важливими для стратегічного планування розвитку туристичної індустрії на національному та міжнародному рівнях.

Слід зазначити, що розвиток туристичної галузі в значній мірі залежить від низки постійно діючих чинників, які визначають її потенціал та динаміку. Ці чинники можуть піддаватися впливу короткострокових, але значущих змін, зокрема економічних криз, природних катастроф або загроз тероризму, що здатні як посилити, так і ослабити розвиток галузі. Однак, існують кілька ключових факторів, що систематично впливають на туристичну індустрію, серед яких можна виділити державну підтримку, економічне зростання, розвиток інфраструктури та культурні тенденції.

Державна підтримка є одним із основних факторів розвитку туристичної індустрії. Вона включає в себе як фінансову допомогу, так і створення сприятливого законодавчого та адміністративного середовища для розвитку туризму. Це може проявлятися у вигляді державних субсидій на інфраструктурні проекти, стимулювання міжнародної туристичної діяльності через рекламу, полегшення візових вимог, організацію міжнародних туристичних виставок, сприяння у проведенні глобальних спортивних або культурних подій. Стабільна державна політика також включає підтримку екологічно чистого туризму, інвестиції в розвиток природно-заповідних територій і культурних пам'яток, що може позитивно вплинути на туристичну привабливість країни.

Загальний економічний розвиток країни та зростання рівня доходів населення є важливими чинниками розвитку туризму. Зі збільшенням матеріального добробуту громадян зростає попит на різні види відпочинку і подорожей, що стає можливим через доступність турпродукту для ширших верств населення. Зокрема, збільшення доходів і купівельної спроможності сприяє популяризації внутрішнього туризму, а також дозволяє громадянам дозволити собі подорожі за кордон. Тому економічне зростання в країні є одним із основних драйверів розвитку туристичних потоків.

Тенденція до скорочення робочого часу сприяє збільшенню вільного часу громадян, що, в свою чергу, стимулює попит на туристичні послуги. Зростання кількості оплачуваних відпусток, введення коротших робочих тижнів або більше гнучких форм зайнятості створюють можливості для частіших та більш тривалих подорожей. Це є важливим чинником для розвитку як внутрішнього, так і міжнародного туризму, оскільки він збільшує кількість потенційних туристів, які можуть дозволити собі регулярні подорожі.

Інфраструктура транспорту і комунікацій має критичне значення для розвитку туризму. Вдосконалення транспортної мережі, зокрема, розвиток авіаційних маршрутів, високошвидкісних залізничних ліній, нових

автомагістралей, а також покращення транспортної доступності регіонів значно полегшує мобільність туристів і знижує витрати на подорожі. Крім того, розвиток комунікаційних технологій, таких як Інтернет і мобільні додатки, дозволяє здійснювати бронювання турів, обмінюватися інформацією, планувати подорожі швидко і зручніше, що безпосередньо впливає на розвиток туристичної галузі.

Процес урбанізації також є важливим чинником для розвитку туризму. Зростання великих міст зменшує відстань до туристичних і культурних центрів, що призводить до збільшення попиту на культурні, історичні та розважальні послуги. Урбанізація також сприяє розвитку інфраструктури, такої як готелі, ресторани, торгові центри, і, в цілому, створює умови для розвитку бізнес-туризму, що є важливим сегментом у сучасному туристичному ринку. Міста, як туристичні центри, стають привабливими для різноманітних видів туризму, таких як культурний, гастрономічний, бізнес-туризм тощо.

Зміни в соціальних, моральних та духовних цінностях суспільства також мають великий вплив на туристичну індустрію. В сучасному світі спостерігається зростання інтересу до культурних та екологічних аспектів туризму, зокрема до здорового способу життя, екологічного туризму, йоги, медитації, гастрономічних подорожей та інших спеціалізованих напрямів. Пошук нових вражень та саморозвиток, пошук духовних цінностей через подорожі стали важливими чинниками розвитку багатьох видів туризму. Підвищення інтересу до таких напрямів змінює характер попиту на туристичні послуги, сприяючи появі нових форм туризму, орієнтованих на задоволення потреб сучасного суспільства.

Отже, розвиток туризму є результатом взаємодії низки чинників, які можуть варіюватися в залежності від конкретних умов та регіонів. Статичні чинники, як природно-кліматичні умови та культурно-історична спадщина, створюють основу для привабливості місць для туристів. Однак на динамічні чинники, зокрема економічні, соціальні, демографічні та технологічні,

значною мірою впливають темпи розвитку туристичних потоків. Важливою складовою є також державна підтримка та розвиток туристичної інфраструктури, що значно підвищує конкурентоспроможність регіонів. Паралельно з цим зміни в суспільній свідомості, урбанізація та зростання доходів населення стимулюють попит на подорожі. Таким чином, для забезпечення сталого розвитку туризму необхідна комплексна увага до усіх цих чинників.

1.3. Методологія дослідження та оцінки розвитку туристичної галузі

Останні наукові дослідження підкреслюють важливість застосування багатогранних методологічних підходів у вивченні туристичної діяльності. Наголошується на тому, що інтеграція аналізу статистичних даних, соціологічних досліджень, географічних інформаційних систем, якісних методів, інноваційних підходів та культурологічного аналізу дозволяє здійснити глибше осмислення та прогнозування тенденцій у туристичній сфері. Розвиток науково-дослідницьких здібностей і навичок став важливим об'єктом вивчення в роботах українських учених, таких як Макогон Ю. В., Пилипенко В. В., Пилипчук М. І., Григор'єв А. С., Спіцин Є. С., Гоблик В. В. та Щербан Т. Д.

Науковцями вважається, що метод дослідження є системою прийомів, процедур, інструментів та підходів, які застосовуються для отримання нових знань, глибшого розуміння явищ, виявлення закономірностей, а також для вирішення наукових і практичних завдань. У дослідженні туризму наукові підходи тісно переплітаються з іншими галузями знань, що вимагає використання прикладних результатів з різних дисциплін. Наприклад, взаємозв'язок міжнародного туризму з історією кожної країни чи регіону зумовлений наявністю культурної спадщини, яка є результатом людської діяльності в різні історичні епохи, і ця спадщина служить об'єктом зацікавлення туристів [21].

Важливо зазначити, що сьогодні дослідження розвитку туристичної галузі потребує застосування комплексної методології, що дозволяє врахувати різноманітні фактори, які впливають на її динаміку. Оцінка розвитку туризму повинна базуватися на аналізі як кількісних, так і якісних параметрів, а також включати в себе використання різних методів та підходів, що дозволяють всебічно охопити зміни в туристичному секторі.

1. Аналіз статистичних даних. Першим етапом у дослідженні розвитку туристичної галузі є аналіз статистичних даних, які дають уявлення про основні показники функціонування туризму. До таких показників належать:

- кількість туристичних потоків (в'їзний, виїзний, внутрішній туризм);
- динаміка туристичних надходжень (прибуток від туристичних послуг, експорт туристичних послуг) ;
- частка туристичної галузі в економіці країни або регіону (питома вага в ВВП, зайнятість у сфері туризму) ;
- тривалість перебування туристів, їх демографічні та соціальні характеристики (вік, рівень доходу, мета подорожі);
- інфраструктурні показники: кількість готелів, обсяг перевезень, кількість культурних, історичних та природних об'єктів.

2. SWOT-аналіз туристичної галузі. SWOT-аналіз є однією з ефективних методик оцінки конкурентоспроможності та стану розвитку туристичної галузі. Цей підхід дозволяє виявити сильні та слабкі сторони туристичної сфери, а також можливості та загрози, що виникають у результаті внутрішніх і зовнішніх змін.

Сильні сторони (Strengths): оцінка наявних переваг регіону або країни як туристичного напрямку (наприклад, унікальні природні ресурси, культурна спадщина, вигідне географічне положення). Слабкі сторони (Weaknesses): виявлення проблемних аспектів, які обмежують розвиток (відсутність інфраструктури, незадовільний рівень сервісу, висока вартість туризму). Можливості (Opportunities): аналіз перспективних напрямків розвитку (нові ринки, розвиток альтернативних форм туризму). Загрози (Threats): зовнішні

та внутрішні фактори, що можуть перешкоджати розвитку (економічні кризи, політична нестабільність, зміни клімату).

3. Моделювання та прогнозування розвитку туризму. Для оцінки майбутніх тенденцій розвитку туристичної галузі застосовуються різні моделі прогнозування. Це може включати:

Економічні моделі: визначення впливу туристичної галузі на ВВП країни, доходи від туризму, зайнятість. Використовуються методи економетричного моделювання, що дають можливість прогнозувати розвиток туризму на основі макроекономічних показників.

Моделі попиту та пропозиції: аналіз попиту на туристичні послуги та рівня їх пропозиції в певному регіоні. Використовуються методи прогнозування, що базуються на аналізі минулих тенденцій і змін у попиті.

Прогнозування екологічних змін: визначення впливу екологічних факторів на розвиток екологічного туризму, зокрема зміни клімату, стану природних ресурсів і біорізноманіття.

4. Методика оцінки якості туристичних послуг. Оцінка якості туристичних послуг є важливим етапом дослідження розвитку туристичної галузі, оскільки рівень якості безпосередньо впливає на конкурентоспроможність і привабливість туристичного напрямку. Для цього застосовуються:

Анкетування туристів: збір відгуків від туристів для оцінки рівня обслуговування, інфраструктури, цінової політики та загального досвіду подорожі. Метод моніторингу: спостереження за рівнем задоволення туристів через регулярні перевірки та оцінки готелів, ресторанів, туристичних атракцій. Система управління якістю: сертифікація туристичних послуг за міжнародними стандартами (ISO, EU Ecolabel, Green Key), що допомагає підвищити рівень довіри до туристичного продукту.

5. Інтерв'ю та експертні оцінки. З метою глибшого розуміння специфіки розвитку туристичної галузі важливим є проведення інтерв'ю з експертами та представниками туристичних організацій. Це дозволяє отримати якісні дані

про проблеми, можливості, тренди та перспективи розвитку на основі досвіду професіоналів.

6. Аналіз впливу глобалізаційних і міжнародних факторів. Оскільки туризм є міжнародною індустрією, важливо враховувати глобалізаційні фактори, такі як політична стабільність, міжнародні угоди, культурні обміни, глобальні економічні тренди та технологічні інновації. Аналіз цих аспектів дає змогу оцінити, як міжнародні зміни впливають на попит і пропозицію на ринку туристичних послуг.

7. Методи оцінки ефективності державної політики в туризмі. Оцінка ефективності державної політики включає в себе аналіз заходів, спрямованих на розвиток інфраструктури, стимулювання інвестицій, маркетинг туризму на міжнародній арені, а також національних програм і стратегій розвитку туризму. До методів оцінки належать аналіз виконання програм, фінансова оцінка витрат на розвиток галузі, дослідження рівня інвестицій в інфраструктуру, а також впливу туризму на загальний економічний розвиток.

Отже, методологія дослідження та оцінки розвитку туристичної галузі повинна бути комплексною та багатоплановою, оскільки туризм є динамічною сферою, що постійно адаптується до змінних внутрішніх і зовнішніх факторів. Застосування різноманітних підходів дозволяє не тільки оцінити поточний стан галузі, а й розробити стратегії її подальшого розвитку, які враховують як глобальні тенденції, так і специфіку регіональних умов.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

2.1. Туристсько-ресурсний потенціал як основа розвитку туристичної галузі України

Україна має унікальне географічне розташування, яке визначає її значення в системі регіональних і глобальних економічних зв'язків. Її положення на перетині транспортних, енергетичних та торговельних шляхів між Європою та Азією створює значний потенціал для розвитку багатьох галузей, включно з туризмом [3].

Україна є найбільшою за площею державою, яка розташована в Європі, із загальною територією 603,7 тис. кв. км. Її положення у Східній Європі зумовлює безпосередню близькість до ключових економічних центрів Європейського Союзу та Чорноморського регіону. Протяжність сухопутного кордону України становить 6993 км, із них понад 2590 км припадає на кордони з країнами ЄС (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія).

Особливу роль відіграє наявність виходу до Чорного й Азовського морів, які забезпечують доступ до світових торговельних шляхів. Морські порти Одеси, Чорноморська, Маріуполя та інші є важливими логістичними вузлами, що сприяють експортно-імпортним операціям.

Крім того, Україна розташована на перетині міжнародних транспортних коридорів, таких як «Європа-Азія» та «Північ-Південь». Це забезпечує її роль як транзитної держави, яка пов'язує Західну Європу з країнами Кавказу, Близького Сходу та Центральної Азії.

Україна багата на природні ресурси, які мають стратегічне значення для її економіки та розвитку туризму. Чорноземи займають близько 60% території країни, що робить її одним із провідних аграрних центрів світу. Крім того, Україна володіє значними запасами корисних копалин, таких як залізна руда, вугілля, марганець, нафта і газ.

Водні ресурси, зокрема річки Дніпро, Дністер і Дунай, а також численні озера та водосховища, мають велике значення для розвитку енергетики, транспорту й туризму [4].

Україна володіє багатим туристично-рекреаційним потенціалом. На території розташовано численні історичні та природні ресурси, що створює сприятливі умови для розвитку різних видів туризму (рис. 2.1).

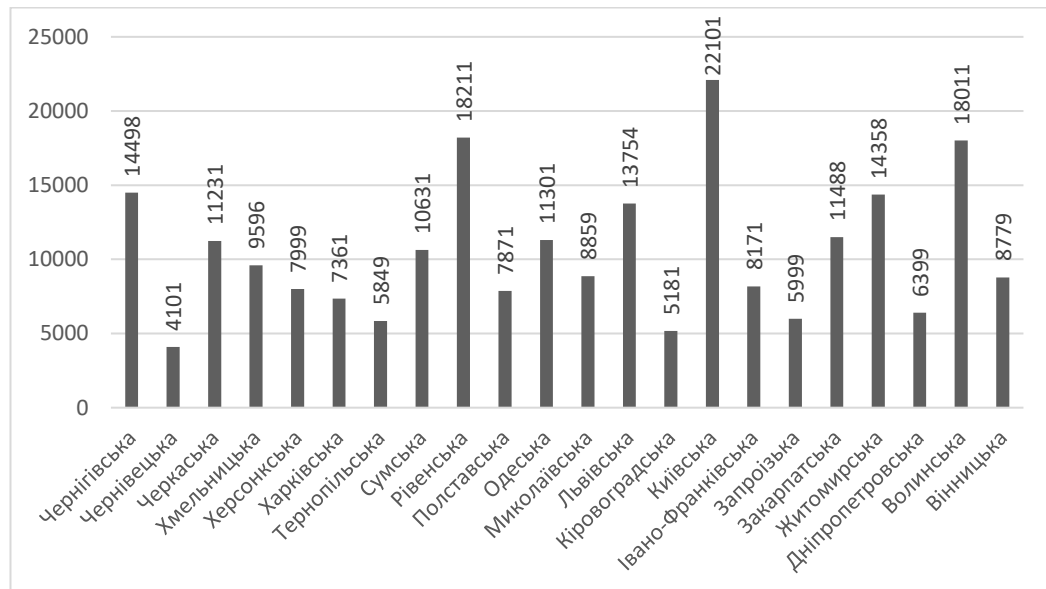

Рис. 2.1. Площа природно-рекреаційних туристичних ресурсів по регіонах України за 2021 рік, кв м

Складено автором за матеріалами: [3]

Згідно з наведеними даними, можна зробити висновок, що найбільш насиченими природно-рекреаційними ресурсами є Київська, Рівненська та Волинська області. Високі показники мають також Житомирська та Чернігівська області. Натомість Чернівецька та Кіровоградська області мають відносно меншу площу природних ресурсів.

Україна знаходиться в зоні помірно континентального клімату, що визначає відносну стабільність температур та рівномірність розподілу опадів протягом року. Середньорічна температура коливається від $+7^{\circ}\text{C}$ на півночі до $+13^{\circ}\text{C}$ на півдні. Зокрема, зима помірно холодна, з середньою температурою від -8°C до -2°C залежно від регіону. Карпати та Кримські гори отримують значну кількість снігу, що сприяє розвитку зимових видів

туризму, таких як гірськолижний. Тоді як літо є теплим, з середньою температурою від $+18^{\circ}\text{C}$ до $+25^{\circ}\text{C}$. Південні регіони, зокрема Чорноморське узбережжя, є популярними для пляжного відпочинку. Крім того, важливо зазначити, що річна кількість опадів коливається від 300 мм на південному сході до 1200 мм у Карпатах, що зумовлює наявність різноманітних природних зон і туристичних локацій.

Важливо зазначити, що кліматичні умови створюють сприятливі передумови для формування туристичних зон, кожна з яких має свої унікальні особливості. А саме: Карпати мають помірно континентальний клімат із прохолодним літом і сніжною зимою. Цей регіон є ідеальним для гірськолижного, екологічного та пішохідного туризму. Чорноморське узбережжя – середземноморський тип клімату на Південному березі Криму та помірно теплий клімат на решті узбережжя сприяють розвитку пляжного відпочинку та рекреаційного туризму. Центральна та східна Україна – помірний клімат із тривалим теплим літом є сприятливим для розвитку культурно-пізнавального, гастрономічного та агротуризму. Тоді як Полісся – помірно вологий клімат сприяє розвитку екологічного туризму.

У той же час, кліматичні умови України створюють певні виклики для туристичної галузі, а саме: сезонність – значна частина туристичних потоків зосереджена влітку (пляжний туризм) або взимку (гірськолижний туризм), що створює нерівномірне навантаження на туристичну інфраструктуру України. Підвищення середньорічних температур і зміни в кількості опадів можуть вплинути на традиційні туристичні напрямки, наприклад, скорочення сніжного покриву в Карпатах або зростання ризику посух у південних регіонах [10].

Купально-пляжний туризм є одним із найпопулярніших видів рекреаційного туризму в Україні, значення якого постійно зростає завдяки виходу країни до Чорного та Азовського морів, наявності річок, озер і численних водосховищ. Чорне море залишається головним регіоном для розвитку купально-пляжного туризму в Україні. У цьому регіоні розташовані

відомі курорти, серед яких: Одеса, яка знаходиться на північно-західному узбережжі Чорного моря. Завдяки багатій культурній спадщині, поєднаній із сучасними пляжними зонами («Аркадія», «Ланжерон», «Золотий берег»), Одеса приваблює як туристів, орієнтованих на відпочинок, так і тих, хто шукає культурно-пізнавальні маршрути.

Курорти Чорноморськ і Затока вирізняються своїми широкими піщаними пляжами, розвиненою готельною інфраструктурою та зручним транспортним сполученням із Одесою. Затока, зокрема, популярна серед сімейного відпочинку. Скадовськ відомий як оздоровчий курорт із лікувальними властивостями води й м'яким кліматом. Крім того, в цьому регіоні активно розвивається екотуризм, завдяки близькості до заповідника «Асканія-Нова».

Азовське море, яке має теплішу воду і меншу солоність порівняно з Чорним морем, створює сприятливі умови для купально-пляжного відпочинку. Основні курорти Азовського узбережжя: Бердянськ – відомий своїми довгими піщаними косами та наявністю лікувальних грязей, а також має статус бальнеологічного курорту. Кирилівка – популярний курорт для сімейного відпочинку завдяки широким пляжам і добре розвиненій туристичній інфраструктурі. Особливу увагу привертають Федотова коса та заповідні території. Генічеськ – розташований у Херсонській області, Генічеськ відомий своїм мліководдям і теплим кліматом. Поруч знаходиться унікальний природний об'єкт – озеро Сиваш, яке також є популярним туристичним місцем.

Крім морських курортів, в Україні розвиваються центри купально-пляжного туризму на річках, озерах і водосховищах. Зокрема: Шацькі озера (Волинська область) – група озер, найвідоміше з яких – Світязь. Завдяки чистій воді та мальовничим краєвидам Шацькі озера є популярним місцем для екологічного й рекреаційного туризму. Уздовж берегів Дніпра розташовані численні пляжі та рекреаційні зони, що користуються попитом серед місцевих жителів і туристів – Київське, Канівське водосховища. Озеро

Синевир (Закарпаття) – регіон більше асоціюється з екологічним і культурно-пізнавальним туризмом, Синевир також приваблює туристів для літнього відпочинку завдяки унікальній природі.

Україна має значну кількість лікувально-оздоровчих курортів, де використовуються природні ресурси для профілактики, лікування та відновлення здоров'я при різних захворюваннях (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Найпопулярніші лікувально-оздоровчі курорти України

Назва курорту (область)	Характеристика
Трускавець (Львівська область)	Один із провідних курортів України, відомий своїми унікальними мінеральними водами, зокрема «Нафтусею», яка ефективно використовується для лікування захворювань шлунково-кишкового тракту, печінки та нирок. Трускавець вважається важливим осередком курортної медицини.
Моршин (Львівська область)	Курорт, що здобув популярність завдяки високоякісним мінеральним водам, які застосовуються для терапії захворювань нирок, травної системи та порушень обміну речовин.
Східниця (Львівська область)	Відомий карпатський курорт, де лікувальні мінеральні води використовуються для терапії хвороб нирок, сечостатевої системи та травного тракту.
Куяльник (Одеська область)	Курорт, який славиться своїми цілющими грязями, що застосовуються для лікування патологій опорно-рухового апарату, шкірних хвороб та порушень нервової системи.
Демидівка (Черкаська область)	Санаторій, що базується на використанні термальних вод для лікування хвороб опорно-рухового апарату та нервової системи, є одним із ключових центрів оздоровлення на Закарпатті.

Складено автором за матеріалами: [21]

Ці курорти надають різноманітні оздоровчі послуги, включаючи терапію мінеральними водами, бальнеологічні процедури, грязелікування, кліматотерапію та фізіотерапевтичні методики, спрямовані на зміцнення здоров'я та поліпшення загального стану організму.

Україна володіє багатою та різноманітною культурно-історичною спадщиною, яка є важливою складовою національної ідентичності. Культурно-історичні ресурси є важливими не лише для збереження національної пам'яті, але й для розвитку економіки, зокрема через туризм. Туристичні ресурси країни, що включають як матеріальні, так і нематеріальні елементи культури, сприяють зростанню міжнародної популярності України.

В Україні на державному обліку перебуває понад 140 тисяч пам'яток, з яких 9952 занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, що ілюструється на рисунку 2.2. Однак, варто зазначити, що дані про пам'ятки на території Криму не включені до цього списку. Це пов'язано з тим, що після 2014 року, коли півострів був анексований Росією, Україна втратила можливість здійснювати офіційний облік культурної спадщини на цій території. Таким чином, у представленому аналізі враховуються лише пам'ятки, які знаходяться на території, що підконтрольна Україні.

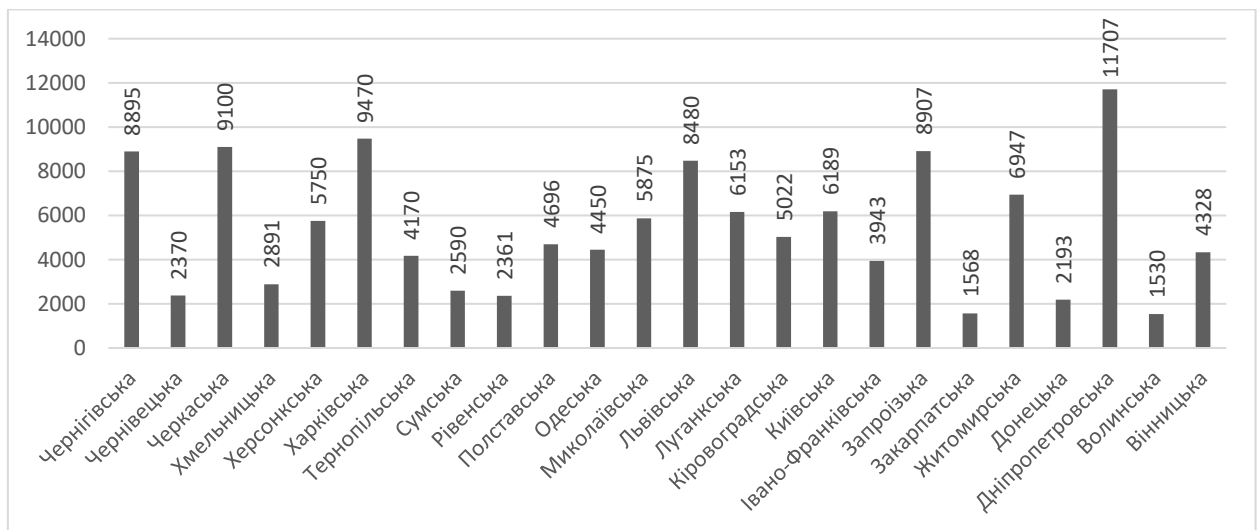

Рис. 2.2. Кількість історико-культурних об'єктів, що перебувають на державному обліку

Складено автором за матеріалами: [26]

Одним із найбільших надбань України є її архітектурна спадщина, зокрема історичні та культурні пам'ятки, серед яких особливе місце займають об'єкти, що охороняються ЮНЕСКО. Київ, Львів, Чернівці, Одеса – ці міста є важливими культурними центрами, кожне з яких має багатий архітектурний набір. Київ, як столиця України – архітектурні пам'ятки, серед яких Софійський собор, Київський Печерський монастир і Золоті ворота, що є символами української православної культури. Львів, з його середньовічною архітектурою, вписаний до списку світової спадщини ЮНЕСКО, і є важливим культурним та туристичним центром Західної України.

В Україні функціонує низка музеїв, які охоплюють різні аспекти культурного і наукового розвитку. Національний музей історії України в Києві, Львівська галерея мистецтв і Музей народної архітектури та побуту у Львові демонструють широкий спектр історичних та культурних об'єктів, що притягують туристів.

Нематеріальні культурні ресурси України не менш важливі, а саме: народні традиції, ремесла, музика, танці та звичаї мають глибоке коріння в українському суспільстві. Вишивка, гончарство, кераміка, ковальство – ці ремесла є невід'ємною частиною культурної спадщини. Особливо варто виділити гуцульську культуру, що є символом Карпат, та козацькі традиції, які досі живі в народних піснях, обрядах та святкуваннях.

Місця, де відбувалися ключові події української історії, стали важливими туристичними об'єктами. Одним із таких місць є Бабин Яр в Києві, де відзначаються трагічні події Другої світової війни. Кам'янець-Подільський – місто, яке стало свідком багатьох військових конфліктів і є важливим етапом у розвитку оборонної архітектури України.

Народні мистецтва та ремесла України є не лише елементами культурної спадщини, але й важливим фактором розвитку культурного туризму. Вишивка, ткацтво, гончарство та різьблення по дереву є популярними серед туристів, особливо в регіонах, де ці ремесла зберігаються і передаються з покоління в покоління. Зокрема, Опішне, яке є центром українського гончарства, привертає увагу туристів з усього світу.

В Україні проводиться безліч культурних заходів, які підтримують традиції та популяризують національну культуру. Львівський міжнародний фестиваль джазу, Київський міжнародний кінофестиваль та Фестиваль народної пісні в Полтаві є лише кількома прикладами того, як культурні події можуть стати важливими драйверами розвитку туризму. Вони не лише зберігають культурну спадщину, але й приваблюють туристів, які цікавляться традиціями та мистецтвом України.

Україна має значний потенціал для розвитку гірськолижного туризму, що є важливим сегментом вітчизняного туристичного ринку. Карпати є головним гірським регіоном України, де зосереджено більшість гірськолижних курортів. Карпатські курорти відомі не лише своєю природною красою, а й чудовими умовами для зимових видів спорту. Серед найвідоміших курортів можна виділити: Буковель – найбільший і найсучасніший гірськолижний курорт України, що розташований у Івано-Франківській області. Тут розташовані понад 60 км трас різного рівня складності, що робить цей курорт популярним серед як новачків, так і досвідчених лижників. Крім того, Буковель має розвинену інфраструктуру, зокрема готелі, ресторани, спа-послуги та інші зручності для туристів. Драгобрат – розташований на високогір'ї, цей курорт є ідеальним для любителів екстремальних видів спорту, оскільки має більше 10 км трас та є одним із найвищих гірськолижних курортів в Україні. Ясіня – курорт, який поєднує традиційний гірськолижний відпочинок з можливістю насолоджуватися мальовничими гірськими пейзажами та місцевою культурною спадщиною.

Природоохоронні території відіграють надзвичайно важливу роль у збереженні біорізноманіття, екосистем та природних ресурсів, що забезпечують стійкість навколишнього середовища. Природоохоронні території України можна поділити на кілька основних категорій, залежно від рівня охорони та спеціалізації. До них відносяться національні природні парки, природні заповідники, ландшафтні парки та біосферні резервати, кожен з яких має свою специфіку в охороні природи та використанні природних ресурсів.

На рисинку 2.3. показано порівняння площі адміністративно-територіальних одиниць України з фактичною площею природно-заповідного фонду (ПЗФ) у 2021 році. Він демонструє, що найбільші території мають такі області, як Київська, Дніпропетровська, Харківська та Одеська, при цьому площа ПЗФ складає лише малу частину від загальної

площі. Це свідчить про низький рівень охорони природних територій в багатьох регіонах, зокрема в індустріалізованих областях, таких як Київська, де фактично немає природно-заповідних територій. Водночас деякі регіони, зокрема Миколаївська, Полтавська та Чернігівська області, мають обмежену площу природоохоронних зон, що також вказує на їх недостатній розвиток у цьому напрямі.

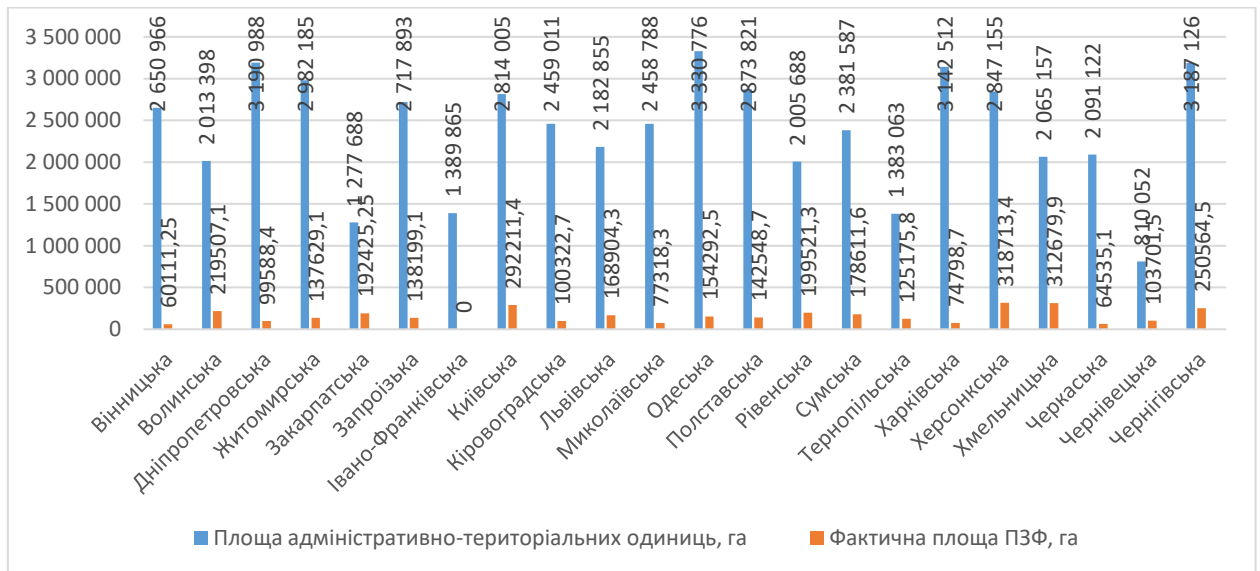

Рис. 2.3. Площа територій природно-заповідного фонду у 2021 році

Складено автором за матеріалами: [21]

Національні природні парки є великими територіями, що охороняються на рівні держави та призначені для збереження природних комплексів та екосистем. В Україні функціонує понад 50 національних парків, таких як Карпатський національний парк, Шацький національний природний парк та Синевирський національний парк.

Природні заповідники – це території, на яких охороняються природні комплекси та рідкісні види рослин і тварин. Найвідомішими заповідниками є Асканія-Нова та Чорноморський біосферний заповідник.

Ландшафтні парки спрямовані на збереження ландшафтів, що мають особливу природну, історичну чи культурну цінність, таких як Тузлівські лимани чи Дунайський біосферний заповідник.

Міста ділового туризму відіграють важливу роль у розвитку економіки країни через організацію бізнес-зустрічей, конференцій та інших

корпоративних заходів. В Україні основними центрами ділового туризму є Київ, Львів, Одеса та Дніпро.

Київ, як столиця, є найбільшим центром для організації міжнародних та національних бізнес-зустрічей. Місто має добре розвинену інфраструктуру, зокрема конференц-зали, бізнес-центри, міжнародні готелі, що дозволяє проводити значні форуми та конгреси. Київ також є важливим транспортним вузлом, що сприяє зручності для ділових мандрівників.

Львів є другим після Києва важливим центром ділового туризму. Завдяки розвиненій інфраструктурі, численним конференц-залам і унікальній історичній атмосфері, Львів активно залучає не тільки туристів, а й бізнесменів для проведення зустрічей, бізнес-форумів та семінарів. Місто також є важливим культурним і економічним хабом Західної України.

Одеса та Дніпро також відіграють важливу роль у розвитку ділового туризму завдяки своїм стратегічним позиціям, зокрема Одеса – це «морські торгові ворота» України, а Дніпро – великий промисловий центр країни [26, с. 38].

В Україні спостерігається значний розвиток подієвого туризму, який активно інтегрує культурні та спортивні заходи в туристичну інфраструктуру країни. Цей вид туризму сприяє залученню туристів через проведення масових культурних і спортивних подій, що стають важливими туристичними ресурсами. Серед найпопулярніших подій, які привертають увагу відвідувачів, варто виокремити такі: Гуморина в Одесі, Таврійські ігри в Новій Каховці, етнофестиваль «Шешори», Національний Сорочинський ярмарок, фестиваль популярної та рок-музики «Тарас Бульба», Чорноморські ігри, Дні міст України (наприклад, День Києва), фестиваль «Червона рута», Всеукраїнський молодіжний фестиваль «Перлини сезону», Рок Екзистенція, Міжнародний Гуцульський фестиваль, КиївМузикФест та інші культурні форуми.

Окрім культурних подій, значну роль у розвитку подієвого туризму відіграють спортивні змагання, такі як футбольні матчі національних команд і клубів, Ліга Чемпіонів, Кубок УЄФА.

Україна також активно проводить численні міжнародні та всеукраїнські виставки, концерти за участю як вітчизняних, так і зарубіжних зірок. Ці події сприяють не лише розвитку туризму, але й збереженню та популяризації культурної спадщини країни, приваблюючи туристів і збільшуючи економічний потенціал регіонів, де вони проводяться [21].

Отже, туристсько-ресурсний потенціал України є основою для сталого розвитку туристичної галузі країни. Країна володіє багатим природним, культурним й історичним потенціалом, що сприяє розвитку різних видів туризму. Природні ресурси, такі як національні парки, природні заповідники, гірські масиви та узбережжя, є важливими для розвитку екологічного, гірськолижного та пляжного туризму. Культурно-історичні ресурси, включаючи архітектурні пам'ятки, музеї та народні традиції, відіграють ключову роль у розвитку культурного туризму, сприяючи збереженню національної спадщини та залученню міжнародних туристів. Загалом, інтеграція всіх ресурсів в єдину стратегію розвитку дозволить Україні значно збільшити туристичні потоки та зміцнити її позиції на міжнародному ринку туризму, що, у свою чергу, позитивно вплине на економіку країни.

2.2. Сучасний стан туристичної галузі України

Туристична галузь України, як і багато інших секторів економіки, зазнала значних змін та викликів у останні роки. Повномасштабна війна, пандемія COVID-19 та інші чинники суттєво вплинули на розвиток туризму в країні.

Важливо зазначити, що згідно з проведеним дослідженням, понад 85% респондентів подорожували Україною до початку повномасштабної війни. Найактивнішими туристами виявилися жителі столиці та західних регіонів, з

яких 39% здійснювали поїздки країною більше одного разу на рік (рис. 2.1). Цей показник свідчить про більшу мобільність і фінансову спроможність мешканців цих регіонів, а також про наявність розвиненої туристичної інфраструктури. Менш активними виявилися жителі Сходу України, 24% яких подорожували всередині країни лише раз на рік. Респонденти з центральних областей демонструють помірну активність: 22% зазначили, що подорожують раз на два роки. Проте 14% опитаних, переважно мешканців південних регіонів, взагалі не здійснювали туристичних поїздок.

Основною причиною низької активності подорожей, яку вказали 70% респондентів, є брак фінансових ресурсів. Це підкреслює важливість економічного аспекту у формуванні туристичної поведінки українців.

ВНУТРІШНІЙ ТУРИЗМ ДО ВІЙНИ

ДАРТ

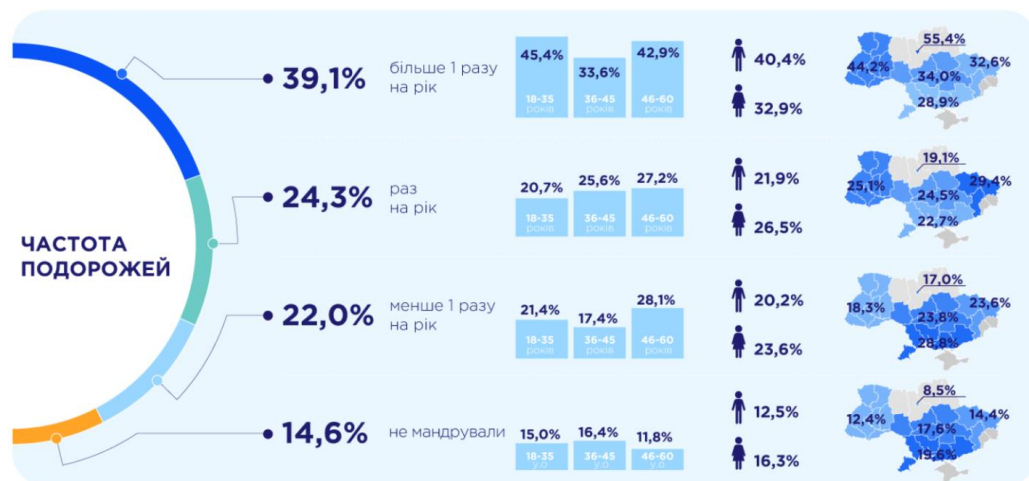

Рис. 2.4. Показники внутрішнього туризму України до повномасштабного вторгнення

Джерело: [13]

Україна володіє значним природно-рекреаційним потенціалом, який може стати основою для її трансформації у провідну туристичну країну світу. Проте, частка України на світовому туристичному ринку залишається досить низькою. У період з 2010 до 2022 року цей показник варіювався в межах від 1,3% до 2,8% (рис. 2.2.).

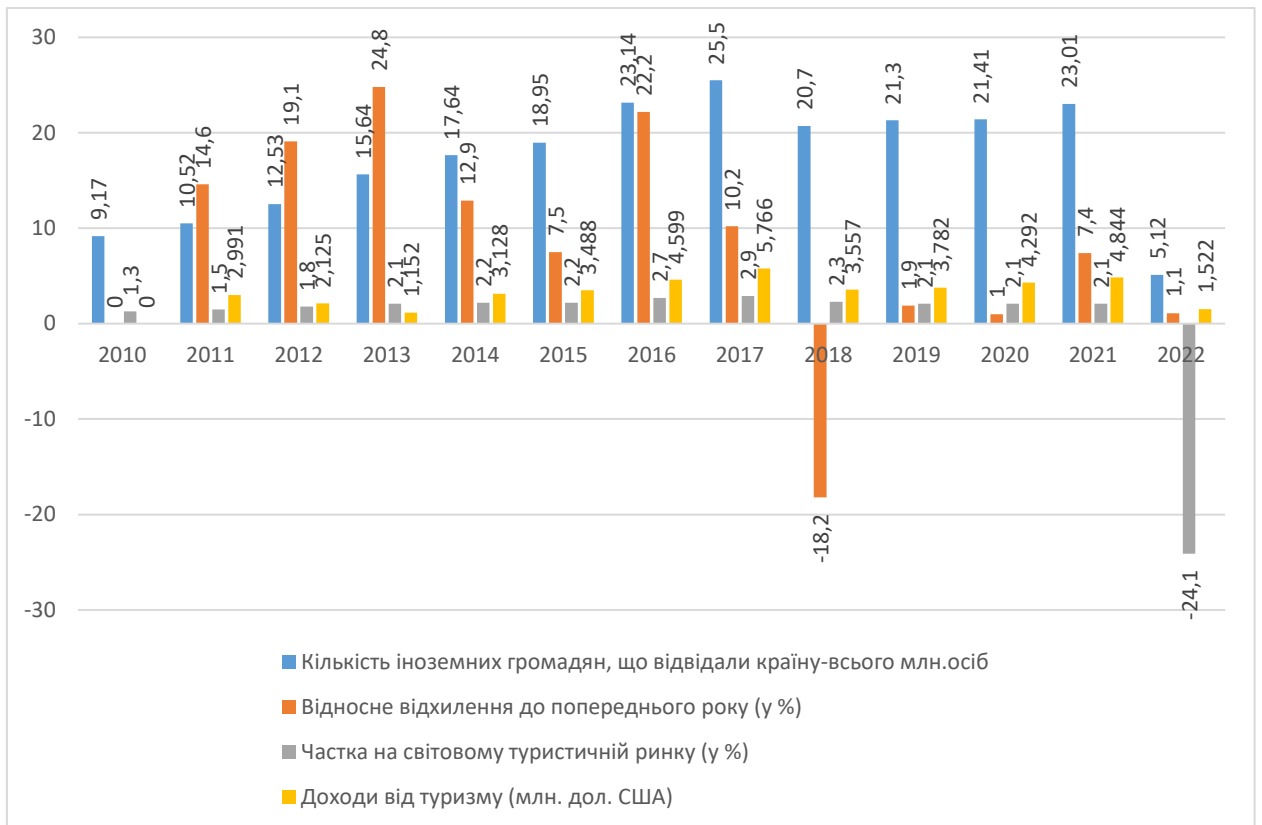

Рис. 2.5. Частка України на світовому туристичному ринку, у 2010-2022 роках

Складено автором за матеріалами: [32]

У період 2010–2019 років спостерігалось загальне зростання кількості іноземних туристів, що відвідали Україну, з 9,17 млн осіб у 2010 році до 25,50 млн осіб у 2017 році. Найбільше відносне зростання (22,2%) відбулося у 2016 році, що свідчить про активізацію туристичних потоків після кризових явищ 2014–2015 років. Однак після 2018 року кількість туристів почала знижуватися, і у 2022 році спостерігалось значне падіння до 5,12 млн осіб, що пов'язано з повномасштабним вторгненням Росії. Період із 2010 по 2017 роки характеризується стабільним приростом туристичних потоків із піковими темпами в 2016 році (+22,2%). Однак після 2017 року темпи приросту значно уповільнилися, а у 2018 році відбулося різке скорочення кількості туристів (-18,2%), що могло бути спричинене економічними та соціально-політичними факторами. У 2022 році через війну в Україні відбулося катастрофічне скорочення туристичних потоків (-24,1%).

Частка України на світовому туристичному ринку зросла з 1,3% у 2010 році до 2,9% у 2017 році, що можна пояснити активним розвитком туристичної інфраструктури, популяризацією країни як туристичного напрямку та зростанням міжнародного інтересу. Однак після 2018 року частка України почала знижуватися і досягла найнижчого рівня у 2022 році (-24,1%), що обумовлено повномасштабними воєнними діями.

Доходи від туризму демонстрували поступове зростання з 2,991 млн дол. США у 2011 році до максимальних 5,766 млн дол. США у 2017 році. У подальші роки, попри стабільність кількості туристів, доходи знижувалися, що свідчить про зміну складу туристичних потоків або зменшення витратності туристів. Найбільше скорочення доходів спостерігалось у 2022 році (1,522 млн дол. США), що стало прямим наслідком війни.

Слід зазначити, що між зростанням міжнародного туризму та загальними економічними тенденціями існує тісний взаємозв'язок. Якщо туризм виступає потужним двигуном економічного розвитку, то, в свою чергу, темпи розвитку туризму безпосередньо залежать від загального економічного потенціалу країни. Оскільки економічне зростання визначається як збільшення реального ВВП за певний період, важливо проаналізувати його динаміку (рис. 2.3).

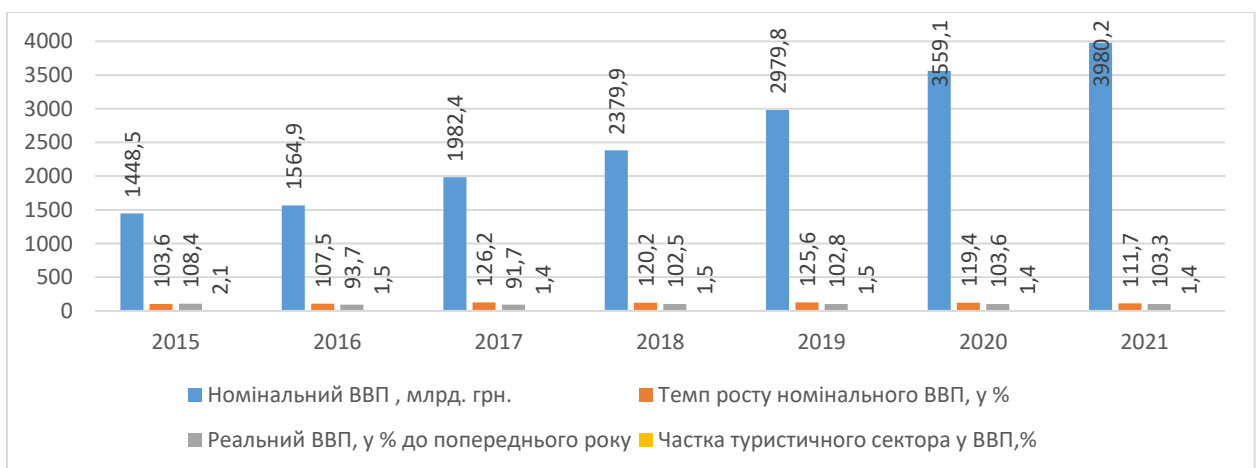

Рис. 2.6. Динаміка ВВП і частки туристичного сектору України за 2015-2021 рр.

Складено автором за матеріалами: [32]

З 2015 до 2021 року номінальний ВВП України зріс із 1448,5 млрд грн до 3980,2 млрд грн. Темпи зростання номінального ВВП були найвищими у 2017 році (126,2%) та 2019 році (125,6%). Ці показники свідчать про періоди активного економічного зростання, зумовленого стабілізацією після кризи 2014–2015 років і відновленням економіки. У 2020 році, під час пандемії COVID-19, зростання ВВП сповільнилося до 119,4%, що відображає негативний вплив глобальної кризи.

Реальний ВВП демонструє більш стриману динаміку порівняно з номінальним, з періодами спаду у 2016 та 2017 роках (93,7% і 91,7% відповідно до попереднього року). Це може бути пов'язано із зовнішніми викликами, економічною нестабільністю та повільним відновленням після геополітичної кризи. Відновлення реального ВВП починається з 2018 року і продовжується до 2021 року зі стабільними темпами зростання близько 103%.

Частка туристичного сектору у ВВП України коливалася між 1,4% та 2,1%. Найвищий показник зафіксовано у 2015 році (2,1%), що може бути пов'язано із відносно стійким внутрішнім туризмом. У наступні роки частка поступово зменшувалася, досягнувши найнижчого рівня у 2017 році (1,4%). Це свідчить про слабкий внесок туристичного сектору в економіку країни, що, ймовірно, було зумовлено економічними труднощами, пов'язаними з політичною нестабільністю та пандемією COVID-19.

Згідно з даними Київської школи економіки, загальні непрямі втрати, завдані сферам культури, релігії, туризму та спорту внаслідок повномасштабного російського вторгнення, становили \$10,8 млрд, з яких \$4,4 млрд припадають на туризм. Ці втрати свідчать не тільки про руйнування інфраструктури, а й про серйозні економічні наслідки для важливих секторів, що традиційно сприяли розвитку національної економіки та міжнародному іміджу України.

Від початку війни в Україні було зруйновано чи пошкоджено 1804 об'єкти культури, 348 релігійних споруд та 164 об'єкти туризму. Переважно

ці об'єкти знаходяться в 14 областях країни, серед яких найбільші руйнування зазнали Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська та інші області, що безпосередньо постраждали від бойових дій. Це включає туристичні пам'ятки, музеї, театри та культурні центри, які виконували важливу роль у розвитку внутрішнього і міжнародного туризму, а також у збереженні національної культурної спадщини.

Україна має 53 національні парки, які є важливою частиною її природного та туристичного потенціалу. Проте значні руйнування були завдані природно-заповідному фонду, зокрема уздовж Азово-Чорноморського узбережжя, а також східного і північного кордонів країни. Це регіони, які до початку війни були популярними туристичними напрямками завдяки своїй унікальній природі та екологічному туризму.

Особливо тяжкі наслідки для екосистеми країни мають окупація 13 національних парків, 8 природних заповідників та двох біосферних заповідників. Ці території є не лише важливими для збереження біорізноманіття, але й становлять основну базу для екологічного туризму, який також зазнав значних втрат.

Згідно з офіційними даними Державної прикордонної служби України, за перші шість місяців 2024 року країну відвідало понад 1,1 мільйона іноземних громадян з 172 країн світу. Це свідчить про поступове відновлення туристичних потоків до України після періоду економічної і соціальної нестабільності, викликаной військовими подіями. Такі результати є важливим індикатором для розвитку туристичної галузі країни та вказують на зростаючу привабливість України для міжнародних туристів.

Зокрема, 497 847 громадян з країн Європейського Союзу відвідали Україну, що становить 41,89% від загальної кількості іноземців, які в'їжджали до країни за цей період (рис.2.1). Це показує важливу роль країн ЄС у відновленні туристичних потоків, оскільки Європейський Союз традиційно є одним із основних джерел туристів для України. Тенденція до зростання числа відвідувачів з ЄС свідчить про покращення стабільності та

безпеки в країні, а також про відновлення інфраструктури, що підтримує міжнародний туризм.

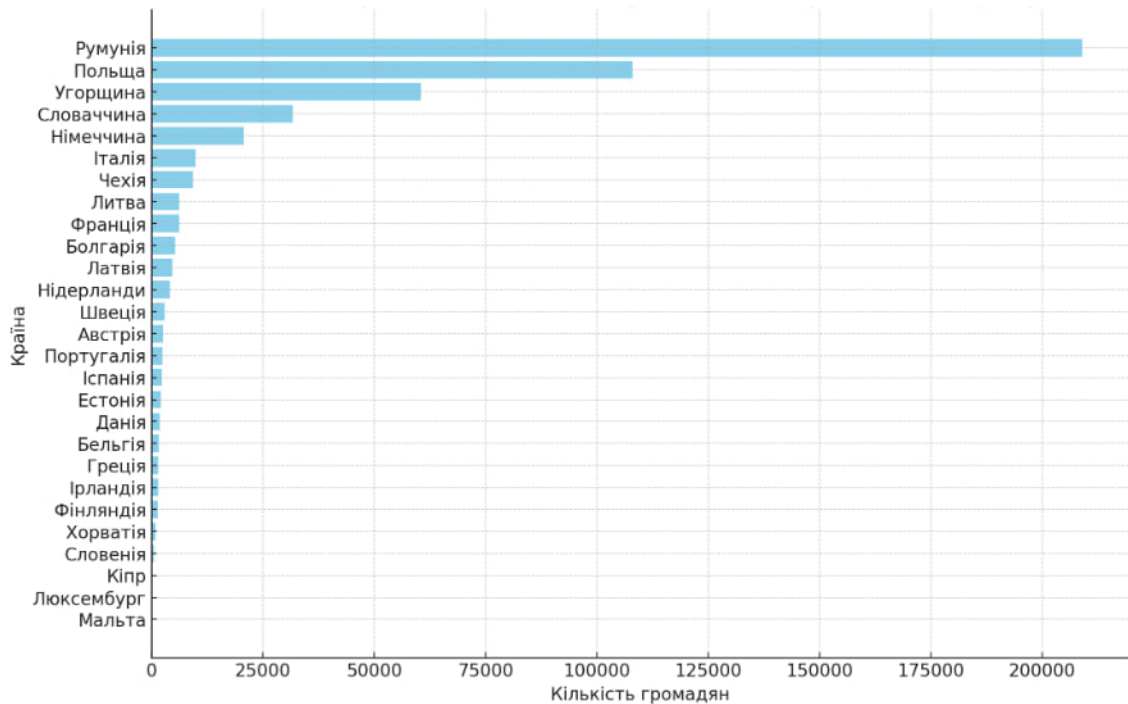

Рис.2.7. Рейтинг країн ЄС за кількістю громадян, які відвідали Україну за перше півріччя 2024 року

Джерело: [12]

Згідно рейтингу країн ЄС за кількістю громадян, які відвідали Україну за перше півріччя 2024 року, можна зробити кілька важливих висновків щодо туристичних потоків до України. По-перше, Румунія займає лідируюче місце серед країн ЄС за кількістю громадян, які відвідали Україну, з результатом 208,969 осіб, що складає майже 30% від загальної кількості туристів із Європейського Союзу. Польща посідає друге місце з 108,080 громадянами (приблизно 15%), а Угорщина займає третє місце, з 60,442 громадянами (приблизно 8,5%). Разом ці три країни забезпечують понад половину всіх туристів з ЄС, що свідчить про тісні культурні, економічні та соціальні зв'язки між Україною та сусідніми державами Центральної та Східної Європи.

Особливу увагу привертає активність громадян країн Центральної та Східної Європи, зокрема Румунії, Польщі, Угорщини та Словаччини, які разом склали понад 408 тисяч відвідувачів. Це демонструє значні

транскордонні зв'язки та стабільний рух між Україною та цими державами. У свою чергу, країни Західної та Північної Європи, хоча і мають менші показники, також проявляють інтерес до України. Наприклад, Німеччина та Франція з 20,788 і 6,229 відвідувачами відповідно, що може бути зумовлено бізнес-активністю, туризмом та соціальними контактами.

На противагу цьому, низьку відвідуваність спостерігаємо з таких країн, як Кіпр (235 осіб), Люксембург (108 осіб) і Мальта (97 осіб), що можна пояснити їх географічною віддаленістю та невеликими розмірами населення. Загалом, за перше півріччя 2024 року, Україну відвідало понад 550 тисяч громадян ЄС, що свідчить про значний інтерес до країни та її відкритість для міжнародних контактів з країнами Європейського Союзу.

Що стосується мети в'їзду, то більшість іноземців з ЄС — 98,99% — приїздили з приватною метою, що підтверджує тренд збільшення кількості візитів до України для особистих справ. Лише 0,93% в'їжджали як обслуговуючий персонал транспортних засобів, а ще 0,08% перетинали країну транзитом. Цікаво, що лише 0,002% осіб зазначили, що відвідують Україну з метою туризму чи навчання.

Не менш важливим є те, що кількість громадян Молдови, які відвідали Україну, перевищує загальну кількість громадян з ЄС і становить 519,906 осіб, що складає 43,75% від загальної кількості іноземних туристів. Таким чином, громадяни ЄС та Молдови становлять 85,64% усіх іноземних гостей, які приїхали до України в першій половині 2024 року. Окрім того, серед лідерів відвідуваності присутні такі країни, як США, Ізраїль та Туреччина, що також активно сприяють розвитку туристичних потоків в Україну.

Зараз туризм становить лише 1,4% ВВП України, що є величезним потенціалом для туристичного сектору та економіки.

У першому півріччі 2024 року туристична галузь України принесла більше податків, ніж у довоєнному 2021 році. За 6 місяців 2024 року туристична галузь України продемонструвала суттєве зростання порівняно з довоєнним 2021 роком. За даними Держтуризму, податкові надходження від

туристичної сфери зросли на чверть порівняно з 2021 роком, сягнувши 1,251 млрд грн.

Через воєнний стан в Україні реальна узагальнена статистична звітність наразі відсутня. За наявними даними, в Україні налічується 7368 суб'єктів готельного бізнесу, включаючи як юридичних, так і фізичних осіб. Найбільша кількість таких суб'єктів зосереджена в місті Київ – 979 одиниць, що становить 13,0% від загальної кількості. Далі йдуть Львівська область з 859 (12,0%), Одеська – 692 (9,0%), Івано-Франківська – 487 (7,0%) та Закарпатська область – 476 (7,0%). Загалом, ці п'ять регіонів складають майже половину всіх суб'єктів готельного бізнесу в Україні – 48,0% (рис.2.1).

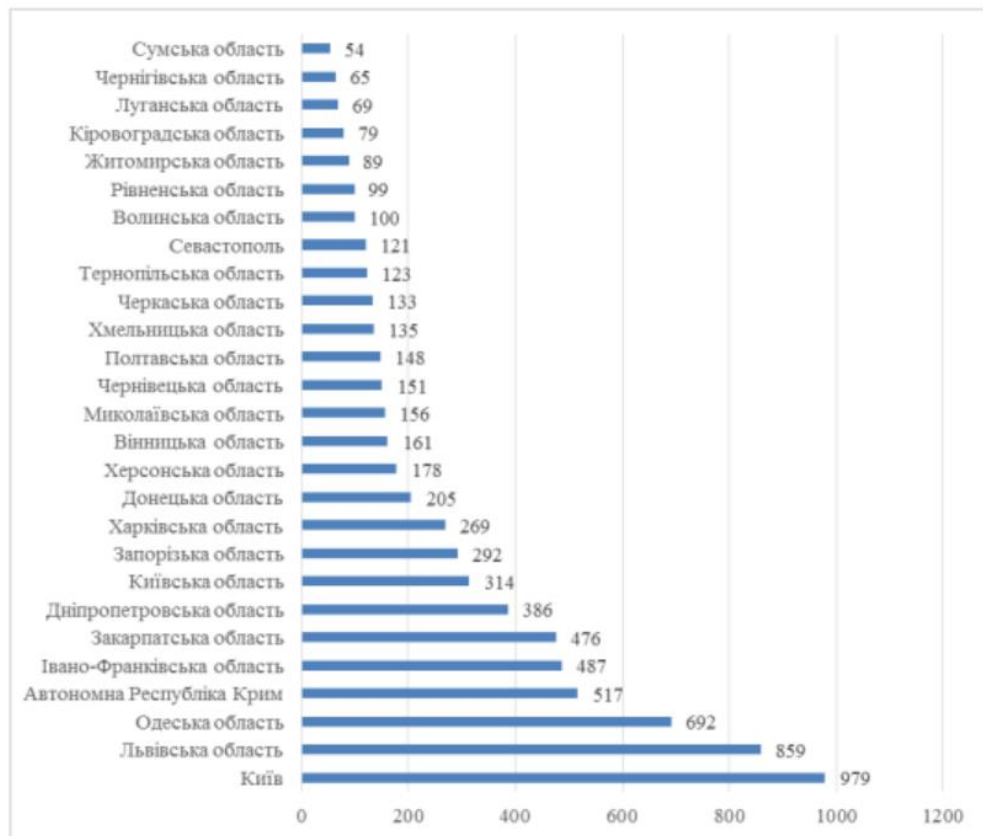

Рис.2.8. Кількість суб'єктів готельного бізнесу за регіонами України у 2023 році

Джерело: [5]

Як видно з рисунка 2.3, у 2023 році більшість готелів демонструють позитивну тенденцію зростання обсягів діяльності порівняно з допандемічним періодом. Зокрема, це стосується готелів, розташованих у

Львівській та Івано-Франківській областях: Едем Резорт – 348,0%, Radisson Blu Resort, Bukovel – 79,5%, Mirotel Resort&Spa – 64,0%, Дністер – 62,6%, Rixos-Prykarpattya – 49,6%, Карпати – 39,6%. Також позитивні результати спостерігаються у готелях Києва, що належать до міжнародних мереж: Hilton Kyiv – 51,7%, Radisson Blu Hotel Kyiv City Centre – 16,8%, InterContinental Kyiv – 15,7%.

Проте деякі готелі зазнали значного зниження обсягів діяльності: Прем'єр Палац (-47,9%), Fairmont Grand Hotel Kyiv (-45,6%), Русь (-36,4%), Hyatt Regency Kyiv (-34,1%), Опера (-31,3%), Ramada Encore Kyiv (-30,7%). Варто зазначити, що скорочення обсягів діяльності в цих готелях не перевищує 50,0%.

Важливо зазначити, що ТОП-25 готелів України за період з 2019 по 2023 роки демонструють приріст обсягів діяльності на 22,9%, що свідчить про позитивну динаміку та стійкість лідерів готельного бізнесу країни. Переважна більшість цих закладів розташована на заході України, де також проживають переселенці з інших регіонів. Порівняння показників 2023 року з результатами 2022 року показує значне покращення, що свідчить про стабільність і зростання в роботі готелів.

Однак, на жаль, з початку повномасштабного вторгнення було зруйновано 15 готелів, загальна кількість номерів яких перевищує 1000. Серед них: Alfavito 4 (Київ), Гранд Адмірал Резорт/Спа (Ірпінь), Україна (Чернігів), Бабушкін сад (Харків), SV Парк (Харків), Санрайз Парк (Запоріжжя), Reikartz River (Миколаїв), Grande Pettine (Одеса), Play Hotel by Ribas (Херсон), Дольче Віта (Святогірськ), Краматорськ (Краматорськ) та інші [6].

Станом на середину 2024 року в Україні працюють 2017 готелів, серед яких переважають національні мережеві заклади та готелі різних форматів. Навіть у період воєнного стану готельний сектор демонструє стійкість, що зумовлено попитом на внутрішній туризм та забезпеченням потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

У 2024 році спостерігається суттєве збільшення кількості місць тимчасового проживання для ВПО. За даними на квітень 2024 року, кількість таких ліжко-місць зросла до 20 752 одиниць, що відображає зусилля з подолання наслідків міграційних процесів, викликаних війною. Найбільше зростання зафіксовано у Дніпропетровській області (+68 об'єктів), Івано-Франківській області (+12), Тернопільській області (+8) та інших регіонах. Загалом із початку року було створено 4493 нових місця для тимчасового проживання [5].

Український ринок гостинності демонструє ознаки відновлення, чому сприяють розвиток внутрішнього туризму, переміщення бізнесу в безпечніші регіони та підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Станом на 2024 рік, у країні працюють 2017 готелів різних категорій. Серед них 1,1% належать до міжнародних мереж, а 5,1% – до національних. Така структура відображає поступове відновлення галузі навіть у складних умовах.

З 2022 року спостерігається зниження кількості суб'єктів ринку туристичних послуг (рис.2.3)

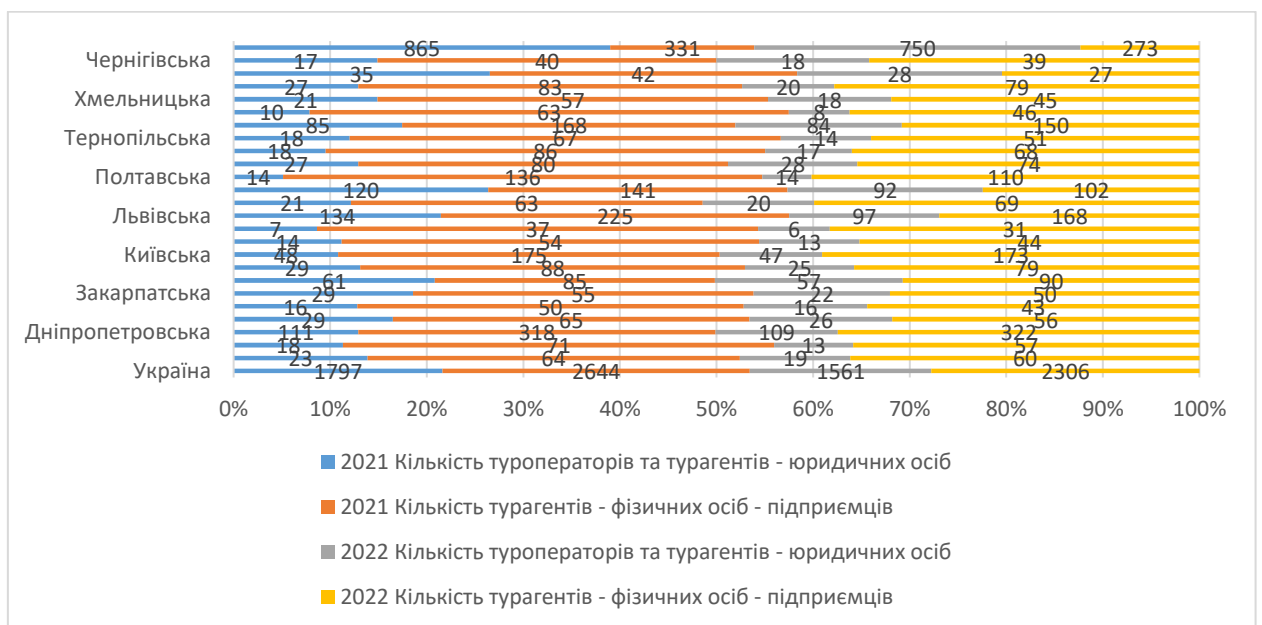

Рис. 2.9. Кількість туроператорів та турагентів за регіонами
Складено автором за матеріалами: [40]

У 2021 році в Україні функціонувало 1797 туроператорів та турагентів-юридичних осіб, а також 2644 фізичних осіб-підприємців, які здійснювали

діяльність в туристичному секторі. У 2022 році кількість туроператорів та турагентів-юридичних осіб зменшилася до 1561, що на 13% менше порівняно з попереднім роком. Кількість фізичних осіб-підприємців також знизилась до 2306, що відображає загальний спад у туризмі, ймовірно, через негативний вплив пандемії COVID-19 та економічну нестабільність.

У 2024 році ринок туроператорів України демонструє позитивну динаміку відновлення після попередніх кризових років, спричинених пандемією та війною.

Серед основних напрямків туризму домінують міжнародні маршрути, такі як Туреччина, Єгипет і європейські країни, що пояснюється доступними авіасполученнями та привабливими цінами. Водночас внутрішній туризм стає дедалі популярнішим, особливо у Карпатах, Закарпатті та південних регіонах. Попит на внутрішні подорожі стимулює розвиток релакс-турів і культурних маршрутів, орієнтованих на українських туристів.

Фінансовий обіг ринку у 2023 році перевищив 10 млрд гривень, а на 2025 рік прогнозується зростання на 15-20%, що свідчить про активізацію туристичної діяльності. Провідні туроператори, такі як ANEX Tour, Join UP!, Coral Travel та Pegas Touristik, не лише утримують лідерські позиції завдяки чартерним рейсам і розгалуженій мережі турагентств, а й розширюють пропозиції авторських турів та екскурсійних програм із зануренням в історію та культуру України.

Загалом, ринок туроператорів в Україні у 2024 році перебуває на шляху стабільного зростання завдяки зусиллям гравців ринку та державній підтримці, що сприяє збільшенню інтересу як внутрішніх, так і міжнародних туристів. Певною мірою це пов'язано з великою кількістю українців, які виїжджають за кордон, користуючись послугами національних туроператорів. Але саме внутрішній туризм в Україні сприяє цьому збільшенню доходів туроператорів [40].

Туристичні компанії України в другому кварталі 2024 року сплатили до державного бюджету 102 млн 663 тис. грн, що є збільшенням порівняно з 81 млн грн за аналогічний період 2023 року та 100 млн 436 тис. грн у 2021 році.

Крім того, значний внесок у зростання податкових надходжень цього року зробили туристичні бази, дитячі табори, кемпінги та стоянки для житлових вагончиків. Загалом, за перше півріччя 2024 року ці об'єкти розміщення сплатили податки на суму майже 181 млн грн.

Отже, підсумки першої половини 2024 року демонструють позитивну динаміку в туристичному секторі України, що відкриває нові можливості для подальшого розвитку цієї галузі.

2.3. Проблеми розвитку туризму України в післявоєнний період

Розвиток туризму в Україні є важливою складовою процесу економічного у післявоєнному відновленні, стимулюючи не лише економічне зростання, а й культурне, соціальне та моральне відродження нації. Важливо створити сприятливі умови для розвитку інфраструктури та безпеки, забезпечити підтримку малого та середнього бізнесу, що сприятиме сталому розвитку цього сектору в Україні [41].

Як зазначаються науковці та фахівці галузі туризму, то в умовах післявоєнного відновлення туристична індустрія зіштовхнеться з низкою проблем, зокрема:

- психологічні бар'єри та низька довіра до безпеки у населення та потенційних туристів;
- зруйнована інфраструктура (готелі, транспорт, музеї тощо), що значно знижує рівень сервісу та доступність туристичних послуг;
- економічна нестабільність, яка може призвести до зменшення платоспроможного попиту на туристичні послуги.

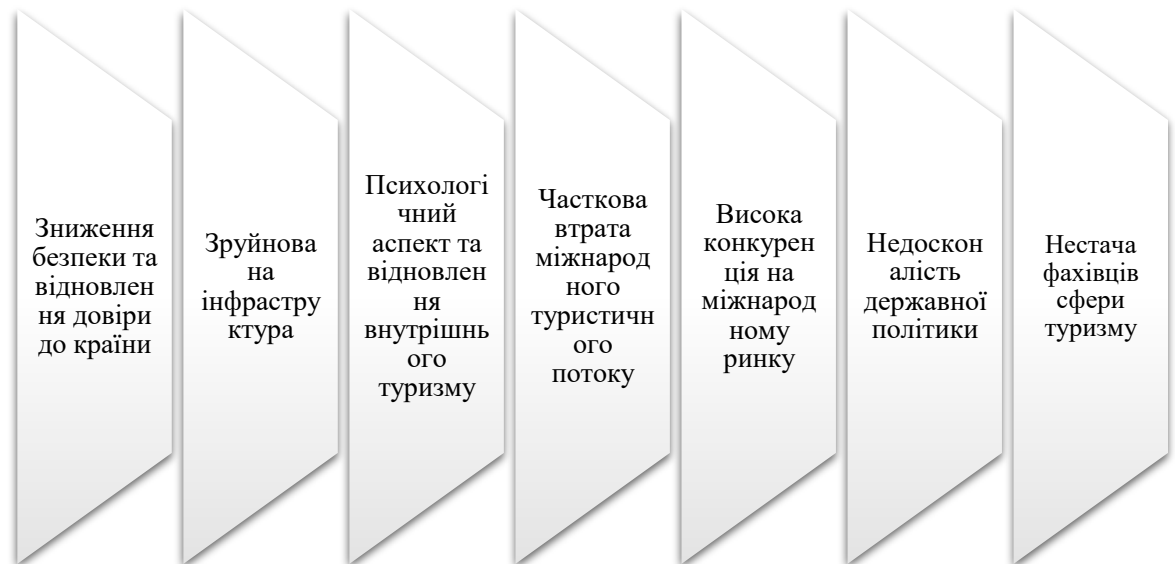

Рис. 2.10. Проблеми розвитку туризму в Україні у післявоєнний період

Складено автором за матеріалами: [20]

Важливо зазначити, що однією з основних проблем, з якою зіткнеться туризм в Україні в післявоєнний період, буде відновлення довіри до безпеки як серед внутрішніх, так і міжнародних туристів. Бої на сході України та руйнування в багатьох областях створюють у громадськості образ небезпечного місця для подорожей. У цьому контексті важливим кроком буде проведення широкої інформаційної кампанії, спрямованої на інформування потенційних туристів про безпечні регіони України та стан національної безпеки.

Вже на сьогодні бачимо, що війна призвела до руйнування значної частини туристичної інфраструктури: знищено готелі, санаторії, культурні об'єкти, туристичні маршрути. Відновлення цієї інфраструктури потребує значних інвестицій. Особливо гостро проблема стосується тих регіонів, що стали епіцентром бойових дій. Відновлення інфраструктури має бути одним з пріоритетів державної політики у відновленні туристичного сектору. Це включає не лише відновлення зруйнованих об'єктів, а й модернізацію та розвиток нових, що відповідатимуть сучасним стандартам.

Крім того, попри необхідність інвестицій у відновлення інфраструктури, важливою проблемою є і психологічний аспект. Після війни внутрішні туристи можуть не відразу відчувати себе готовими до подорожей навіть у

межах своєї країни. Це особливо актуально для тих регіонів, які не постраждали від бойових дій, але мають імідж постраждалих. Для того щоб вирішити цю проблему, необхідно запустити рекламні кампанії, що спонукають населення подорожувати країною, показуючи відновлені або безпечні туристичні напрямки.

Існують припущення, що певний час іноземний туристичний потік буде обмежено через проблеми безпеки, економічні труднощі та негативний імідж, що склався під час війни. Відновлення міжнародного туризму потребує зміцнення іміджу України на міжнародній арені через участь у міжнародних туристичних виставках, розвиток туристичних брендів та сприяння міжнародному співробітництву. Крім того, важливим є розвиток програм лояльності та пільг для міжнародних туристів, щоб знизити бар'єри для відвідування країни.

У післявоєнний період Україна буде змагатися за увагу туристів з іншими країнами, що також відновлюються після війни чи криз. Для того, щоб утримати конкурентоспроможність, Україні необхідно орієнтуватися на специфічні туристичні пропозиції, наприклад, еко-туризм, культурний туризм, сільський туризм, щоб привабити туристів, які шукають нові враження після кризових періодів.

У зв'язку з російсько-українською війною туристична галузь зазнала значних втрат як в Україні, так і в інших країнах. За прогнозами експертів, найбільше вплине на туристичний сектор війна в таких країнах, як Туреччина, Німеччина, Греція та на Близькому Сході. Причини цього криються не лише в політичних конфліктах, а й у зростанні вартості природних ресурсів, зокрема газу та нафти, що, своєю чергою, призведе до збільшення вартості туристичних послуг [19].

Для досягнення сталого розвитку туристичного потенціалу України у повоєнний період необхідне втілення комплексу кардинальних заходів, серед яких одним із ключових аспектів є забезпечення належної державної підтримки та регулювання туристичної галузі. Державна політика у сфері

туризму, що є невід'ємною складовою частиною внутрішньої та зовнішньої політики країни, повинна включати систему стратегічних цілей, пріоритетів і механізмів регулювання, що стимулюють сталий розвиток туризму. Ця політика повинна сприяти розвитку відповідального, екологічно чистого і доступного туризму, а також підвищенню конкурентоспроможності туристичної індустрії України на міжнародній арені.

Однак, ті заходи, які застосовуються сьогодні, не завжди виявляються ефективними в стимулюванні динамічного розвитку галузі. Деякі з них, зокрема окремі законодавчі ініціативи, можуть бути навіть стримуючими факторами для подальшого прогресу в туризмі. Водночас залишається проблемою і питання чіткого визначення суб'єктів, що здійснюють державне регулювання туристичної сфери на місцевому рівні. У зв'язку з цим, для ефективного вирішення цих проблем необхідно обрати відповідні методи і форми регулювання, що базуються на чітких принципах побудови системи управління туризмом.

Серед головних викликів у розвитку міжнародного туризму в Україні постає проблема відсутності комплексної маркетингової стратегії, що дозволяє ефективно позиціонувати країну на міжнародному ринку. Відсутність привабливого образу України як безпечного та гостинного напрямку для іноземців, замість асоціацій з політичними кризами, аваріями на атомних електростанціях та воєнними конфліктами, суттєво обмежує розвиток міжнародного туризму. Тому для створення привабливого іміджу України як привабливого туристичного напрямку важливо враховувати широкий спектр економічних, соціальних і правових аспектів, що впливають на туристичний ринок.

Незважаючи на важливість туристичного сектору для економіки країни, держава досі не приділяє достатньо уваги створенню чіткої стратегії розвитку галузі. Недостатня міжнародна відкритість, невідповідність екологічним стандартам та низька конкурентоспроможність українських туристичних продуктів залишаються серйозними викликами.

Також важливо звернути увагу на проблеми засобів розміщення в Україні (рис. 2.6). Вони поділяються на індивідуальні та колективні. Індивідуальні засоби розміщення, які часто використовуються туристами, що організовують свій відпочинок самостійно, залишаються значною частиною тіньового сектору економіки. За даними досліджень, близько 40% послуг у сфері індивідуального розміщення надаються без реєстрації, що призводить до втрат бюджету через несплачені податки. Це також створює дисбаланс у регіональному розвитку, оскільки такі засоби розміщення не враховуються в офіційній статистиці. Для розв'язання цієї проблеми пропонується створення туристичного паспорта території, який включатиме реєстр усіх засобів розміщення.

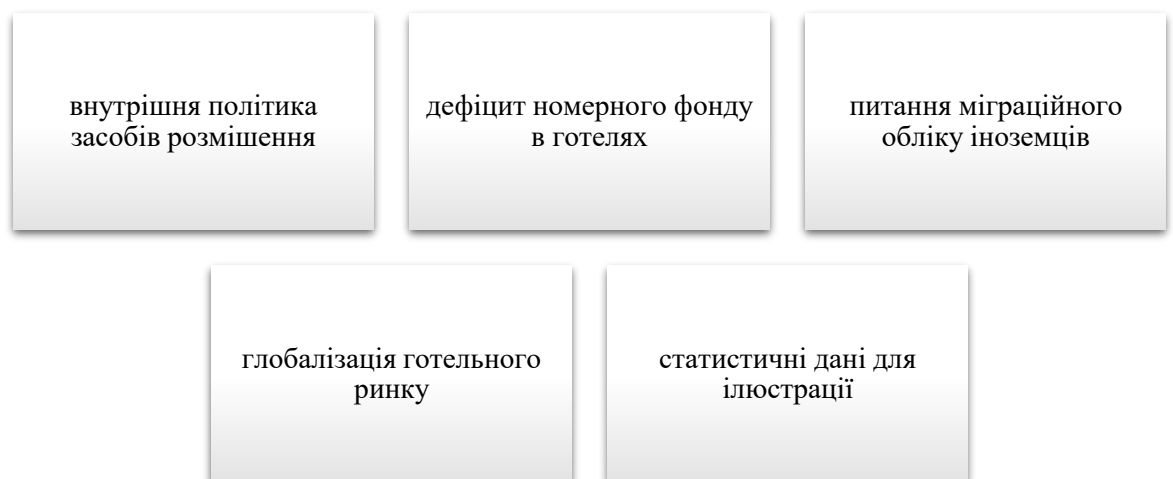

Рис. 2.11. Проблеми засобів розміщення у повоєнний період

Складено автором за матеріалами: [19]

На сьогодні однією з критичних проблем є дефіцит номерного фонду в середньому сегменті готельного бізнесу і це питання залишиться актуальним і у повоєнний період. Станом на 2023 рік, попит на готелі категорії 2*-3* перевищує пропозицію у 12-15 разів. Особливо це стосується туристичних регіонів, таких як Карпати, Одеський регіон та Київ. У той же час більшість девелоперів віддають перевагу будівництву готелів класу люкс (4*-5*), оскільки ці проєкти мають швидший термін окупності завдяки високим цінам на послуги. Проте сегмент економічного класу, який охоплює готелі 1*-2*,

залишається вкрай нерозвиненим, незважаючи на наявність стійкого попиту. Це стримує розвиток внутрішнього туризму, зокрема серед малозабезпечених верств населення.

Ще однією проблемою в сфері гостинності є складність процедури реєстрації іноземних громадян за місцем перебування. На сьогоднішній день інформація для міграційного обліку передається різними способами, включаючи паперові носії та електронні програми. Проте ці процеси залишаються малоефективними та громіздкими, що ускладнює облік і викликає невдоволення як у туристів, так і в операторів ринку. Запровадження автоматичної реєстрації іноземців через портал державних послуг може суттєво спростити цей процес та покращити якість обслуговування.

За останні роки ринок готельних послуг України демонструє тенденцію до глобалізації. Середньорічне зростання номерного фонду готелів під управлінням міжнародних брендів становить 19%. У 2023 році в Україні функціонувало близько 130 готелів під міжнародними брендами, з сукупним номерним фондом понад 30 тис. номерів. Це позитивно впливає на якість обслуговування, але водночас створює конкуренцію для національних готельних мереж, які нерідко не мають достатньо ресурсів для адаптації до міжнародних стандартів.

За даними Державної служби статистики України, у 2023 році кількість туристичних відвідувань країни зменшилася на 45% у порівнянні з довоєнним періодом 2019 року, але внутрішній туризм показав зростання на 20%. Проте загальний дефіцит місць розміщення залишається серйозною проблемою. Для забезпечення потреб туристів необхідно збільшити кількість номерів у сегменті середнього та економічного класу на 25-30% у найближчі п'ять років.

Рішення цих проблем вимагає скоординованої роботи держави та приватного сектору, а також ефективного використання міжнародної допомоги. Відновлення туристичної галузі сприятиме не лише зростанню

доходів держави, але й створенню нових робочих місць та покращенню міжнародного іміджу України.

Однією з найбільш суттєвих перешкод для розвитку туристичної галузі в Україні є висока вартість транспортних витрат, що негативно впливає на доступність внутрішніх подорожей. Аналіз показує, що собівартість транспортних перевезень в Україні перевищує аналогічні показники в розвинених країнах у 1,2–1,5 разів. Це зумовлено декількома чинниками, серед яких висока питома витрата палива, що на 20–30% більша, ніж у зарубіжних країнах, а також застаріла інфраструктура і неефективність логістичних систем.

За даними Державної служби статистики, у 2023 році середня вартість перевезення одного пасажирів у внутрішньому транспорті (залізничному та автобусному) зросла на 17% у порівнянні з попереднім роком. При цьому транспортна складова у собівартості туристичного продукту становить від 50% до 70%, залежно від виду транспорту та відстані. Наприклад, у Карпатському регіоні транспортні витрати складають близько 55% вартості туристичного пакета, тоді як для поїздок до південних регіонів цей показник сягає 70%.

Висока вартість перевезень у поєднанні зі зростанням цін на паливо призводить до постійного підвищення загальної вартості відпочинку, що знижує конкурентоспроможність внутрішнього туризму. Крім того, нерозвиненість дешевих альтернативних видів транспорту, таких як лоукост-авіакомпанії чи міжміські автобуси економ-класу, обмежує доступність подорожей для широких верств населення.

Для вирішення цієї проблеми необхідно впроваджувати енергозберігаючі технології, модернізувати транспортну інфраструктуру та створювати сприятливі умови для функціонування лоукост-перевізників. За оцінками експертів, зниження транспортних витрат на 10–15% дозволить збільшити обсяг внутрішнього туризму на 20–25% протягом наступних п'яти

років. Це створить умови для розвитку як регіонального, так і національного туризму, а також сприятиме економічному зростанню країни.

Наступним критичним викликом для повоєнного відновлення туристичної галузі України є гострий дефіцит професійних кадрів у цій сфері. Проблема кадрового забезпечення особливо загострилася внаслідок війни, яка спричинила масову міграцію населення, втрату кваліфікованих працівників і припинення діяльності деяких навчальних закладів, що спеціалізуються на підготовці фахівців у галузі туризму.

За даними Державного центру зайнятості, у 2023 році кількість вакансій у туристичній сфері скоротилася на 35% у порівнянні з довоєнним періодом. У той же час відтік кадрів до інших галузей та за кордон призвів до ситуації, коли 40% підприємств, які відновили свою діяльність у сфері туризму, повідомляють про брак кваліфікованих працівників. Особливо гостро відчувається нестача спеціалістів у готельному бізнесі, організації подорожей та екскурсійної діяльності.

На рівні професійної освіти також спостерігаються значні труднощі. За даними Міністерства освіти і науки України, у 2023 році кількість студентів, які вступили до навчальних закладів за спеціальністю «Туризм і рекреація», зменшилася на 27% порівняно з 2021 роком. Основними причинами є зниження популярності професії через нестабільність галузі та низький рівень заробітної плати.

Отже, у повоєнний період розвиток туристичної галузі України зіштовхнеться з низкою викликів, які потребуватимуть комплексного вирішення. Для подолання цих викликів необхідно впроваджувати комплексні заходи, спрямовані на модернізацію інфраструктури, підтримку малого та середнього бізнесу, створення ефективних програм перекваліфікації кадрів та залучення міжнародної допомоги. Особливу увагу слід приділити екологічній стійкості, розвитку внутрішнього туризму та популяризації культурної спадщини України на світовій арені.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

3.1. Визначення стратегічних напрямів відновлення туристичної галузі України

Повоєнне відновлення туристичної галузі України є одним із пріоритетних завдань національної економіки, оскільки саме туризм може стати важливим чинником стабілізації соціально-економічної ситуації в країні. Проте для цього необхідно визначити стратегічні напрями, які враховуватимуть як внутрішні потреби галузі, так і сучасні глобальні тенденції. Визначення таких напрямів дозволить створити ефективну модель розвитку туризму, орієнтовану на відновлення зруйнованих об'єктів, модернізацію інфраструктури, залучення іноземних туристів і розвиток внутрішніх туристичних потоків. Ця тема є актуальною не лише для подолання наслідків війни, а й для забезпечення сталого розвитку туристичної галузі в майбутньому (рис.3.1).

На сьогодні важливим питання залишається відновлення зруйнованих туристичних об'єктів та транспортної інфраструктури. За даними Міністерства інфраструктури, станом на 2023 рік понад 20% транспортної мережі потребує капітального ремонту або реконструкції. Відновлення цих об'єктів не лише покращить доступність туристичних напрямів, а й сприятиме розвитку регіональних економік. Особливу увагу слід приділити регіонам із найбільшим туристичним потенціалом, таким як Карпати, Одеський регіон та південне узбережжя.

Важливою складовою є створення нових об'єктів розміщення, особливо в середньому та економічному сегментах. У багатьох регіонах України попит на доступні готельні послуги значно перевищує пропозицію. Наприклад, у Карпатському регіоні дефіцит номерного фонду в економічному сегменті становить близько 25%. Будівництво сучасних і доступних за ціною об'єктів

розміщення дозволить залучити ширшу аудиторію туристів, зокрема внутрішніх, та забезпечити відновлення туристичних потоків.

Реконструкція та модернізація інфраструктури	- Відновлення зруйнованих туристичних об'єктів, транспортної інфраструктури (доріг, аеропортів, залізничних вузлів). - Будівництво нових об'єктів розміщення, зокрема у середньому та економічному сегментах, що відповідають сучасним стандартам якості. - Впровадження енергоефективних і екологічних технологій у реконструкцію туристичних об'єктів.
Підтримка малого та середнього бізнесу в туризмі	- Запровадження державних програм кредитування для власників туристичних підприємств. - Створення умов для виходу індивідуальних засобів розміщення з тіньового сектору через спрощення реєстрації та оподаткування. - Організація грантових програм для відновлення туроператорів, турагентів і готелів у постраждалих регіонах.
Розвиток кадрового потенціалу	- Проведення програм перекваліфікації для внутрішньо переміщених осіб з акцентом на туристичну сферу. - Вдосконалення освітніх програм у закладах вищої освіти та професійно-технічних училищах, орієнтованих на підготовку фахівців у сфері туризму. - Створення партнерств між закладами освіти та бізнесом для впровадження дуальної освіти.
Впровадження ефективного маркетингу	- Розробка міжнародної маркетингової кампанії для формування позитивного іміджу України як безпечного та цікавого туристичного напрямку. - Створення цифрових платформ для популяризації туристичних об'єктів, зокрема з використанням віртуальної реальності. - Участь у міжнародних туристичних виставках і форумах для залучення іноземних туристів.
Розвиток внутрішнього туризму	- Популяризація регіональних туристичних маршрутів, зокрема в маловідомих регіонах. - Створення пільгових програм для внутрішніх туристів, які підтримують подорожі країною. - Формування інтерактивних освітніх і екотуристичних маршрутів для залучення молоді та сімей.
Екологічна стійкість та розвиток природоохоронних зон	- Відновлення природоохоронних територій, зокрема національних парків і заповідників, постраждалих під час війни. - Розробка програм екотуризму із залученням міжнародних фондів. - Підвищення стандартів екологічної відповідальності в туристичних об'єктах.
Міжнародна співпраця	- Залучення міжнародної фінансової допомоги для відновлення туристичної галузі. - Розширення партнерств із міжнародними туристичними організаціями та готельними мережами. - Обмін досвідом з країнами, які успішно відновили туристичну галузь після криз.

Рис. 3.1. Стратегічні напрями відновлення туристичної галузі України у післявоєнний період

Складено автором за матеріалами: [20]

У післявоєнний період використання енергоефективних та екологічних рішень стає важливим пріоритетом у реконструкції туристичної

інфраструктури. Застосування таких технологій, як відновлювальні джерела енергії (сонячні панелі, вітрові установки) та системи збереження води, не лише знизить експлуатаційні витрати, але й сприятиме формуванню позитивного іміджу України як екологічно відповідальної країни. Наприклад, реконструкція готелів за стандартами «зеленого будівництва» може залучити екоорієнтованих туристів і збільшити рівень інвестицій у галузь.

У післявоєнний період підтримка малого та середнього бізнесу може стати стратегічним завданням, адже саме він має потенціал стати каталізатором економічного відновлення країни. Запровадження державних програм пільгового кредитування дозволить власникам туристичних підприємств відновити діяльність, модернізувати обладнання та розширити спектр послуг. Наприклад, у країнах ЄС успішно працюють програми, які забезпечують знижені процентні ставки для підприємств у сфері туризму.

Крім того, значна частина індивідуальних засобів розміщення залишається в тіньовій економіці, що призводить до втрати податкових надходжень і спотворення конкурентного середовища. Спрощення процедур реєстрації та оподаткування є важливим кроком для виведення таких суб'єктів на офіційний ринок. Наприклад, створення реєстру індивідуальних засобів розміщення та введення єдиного податкового режиму дозволить підвищити прозорість ринку. За даними 2023 року, у тіньовому секторі перебуває до 30% індивідуальних засобів розміщення, що становить близько 15 млрд грн недоотриманих доходів бюджету.

Організація грантових програм є ефективним механізмом фінансової підтримки підприємств, які постраждали від війни. Такі програми можуть бути спрямовані на відновлення туроператорів, турагентів, готелів та інших суб'єктів туристичної галузі. Наприклад, у 2023 році грантові програми в країнах Балтії забезпечили відновлення понад 70% підприємств, які постраждали від економічних криз.

Війна в Україні призвела до значної міграції населення, в результаті чого виник попит на програми перекваліфікації для внутрішньо переміщених

осіб (ВПО). Отже, програми перепідготовки з фокусом на туризм не тільки сприятимуть соціальній адаптації, але й дозволять компенсувати кадровий дефіцит у галузі.

Однією з найбільш важливих складових маркетингової стратегії для України є створення міжнародної маркетингової кампанії, орієнтованої на формування позитивного іміджу країни як безпечного та цікавого туристичного напрямку. Для цього необхідно розробити цілісну стратегію, яка включатиме створення рекламних матеріалів, співпрацю з міжнародними ЗМІ та інфлюенсерами, а також участь у міжнародних туристичних виставках та конференціях.

Інтеграція сучасних цифрових технологій є важливим кроком для популяризації туристичних об'єктів України. Веб-сайти, мобільні додатки та платформи для бронювання мають забезпечити зручний доступ до інформації про туристичні маршрути, об'єкти культурної спадщини, природні резервати та готельні послуги. Особливо перспективним є використання віртуальної реальності (VR) для презентації туристичних локацій, що дозволяє потенційним відвідувачам наочно ознайомитися з привабливими місцями навіть до того, як вони відправляться в подорож. Наприклад, успішно впроваджені VR-тури по Львову, Карпатах та Києву демонструють високий рівень зацікавленості з боку міжнародних туристів.

Активна участь України у міжнародних туристичних виставках і форумах є ефективним способом залучення іноземних туристів та посилення співпраці з міжнародними туроператорами.

Одним із головних напрямків розвитку внутрішнього туризму є популяризація регіональних туристичних маршрутів, особливо в маловідомих регіонах України. Це дозволить не лише знизити навантаження на популярні напрямки, але й стимулювати економічний розвиток інших регіонів. Наприклад, регіони Чернігівщини, Полтавщини або Кіровоградщини, які мають значний потенціал з точки зору культурної

спадщини, природних ландшафтів і історичних пам'яток, можуть стати новими туристичними центрами.

У післявоєнний період створення пільгових програм для внутрішніх туристів є одним з найефективніших способів стимулювання попиту на туристичні послуги. Ці програми можуть включати знижки на готельні послуги, транспорт, екскурсії та інші туристичні сервіси. Вони також можуть бути орієнтовані на різні соціальні групи, такі як пенсіонери, студенти, багатодітні родини або внутрішньо переміщені особи (ВПО). Уряди деяких європейських країн, таких як Іспанія чи Франція, успішно реалізують подібні програми, стимулюючи попит на внутрішні подорожі. В Україні програми можуть бути підтримані на рівні місцевих органів влади, які активно працюватимуть над створенням зручних умов для відпочинку внутрішніх туристів. Наприклад, пільгові програми можуть бути спрямовані на підтримку туристичних поїздок до маловідомих регіонів країни, що допоможе диверсифікувати туристичні потоки.

Залучення молоді та сімей до туризму в Україні може бути здійснене через формування інтерактивних освітніх і екотуристичних маршрутів. Створення таких маршрутів допоможе поєднати відпочинок з навчанням і екологічною свідомістю. Вони можуть включати екологічні стежки, природні заповідники, музеї під відкритим небом, організацію тематичних фестивалів, виставок і майстер-класів.

Однією з головних проблем є відновлення територій природоохоронного фонду, які були пошкоджені внаслідок військових дій. За даними Міністерства екології та природних ресурсів України, понад 20% національних парків і заповідників зазнали пошкоджень через бойові дії, зокрема в таких регіонах, як Донбас, Луганщина, а також в Одеській та Херсонській областях. Під час відновлення природоохоронних територій також важливо враховувати можливість їх інтеграції в сучасні туристичні маршрути, що дозволить залучити інвестиції та збільшити потік туристів.

Одним із важливих напрямів для розвитку природоохоронних територій є створення і розвиток програм екотуризму. Важливим аспектом є залучення міжнародних грантових фондів і партнерств, що сприятиме фінансуванню таких програм. Наприклад, програма «LIFE» Європейського Союзу, яка фінансує проекти з охорони природи, може бути використана для підтримки екологічного відновлення та розвитку екотуризму в Україні. Крім того, міжнародні організації можуть надати підтримку у розробці стратегій сталого розвитку екологічних територій, що включають як охорону природи, так і розвиток туризму.

У післявоєнний період важливо підвищити стандарти екологічної відповідальності на туристичних об'єктах. В Україні вже існують певні ініціативи, спрямовані на зниження негативного впливу туристичної діяльності на довкілля, такі як сертифікація туристичних підприємств за екологічними стандартами «зеленого туризму». Згідно з даними Державної служби статистики України, у 2022 році близько 12% туристичних об'єктів були сертифіковані за стандартами екологічної відповідальності, що є значним покращенням порівняно з попередніми роками.

Післявоєнне відновлення туристичної інфраструктури потребує значних інвестицій, тому залучення міжнародної фінансової допомоги є ключовим напрямком співпраці. Міжнародні фінансові установи, такі як Світовий банк, Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Міжнародний валютний фонд (МВФ), а також двосторонні програми допомоги, можуть надати Україні кредити або гранти для відновлення інфраструктури туристичних об'єктів. У країнах, що зазнали подібних криз, таких як Греція після економічної кризи 2008 року, залучення міжнародних фінансів через програми реконструкції дозволило здійснити масштабні роботи з відновлення об'єктів культурної спадщини, модернізації готельної інфраструктури та створення нових туристичних продуктів. Згідно з оцінками Міністерства економіки України, необхідні інвестиції для відновлення туристичної інфраструктури можуть сягати понад 2 млрд доларів США.

Одним із ключових напрямків розвитку післявоєнного туризму є розширення партнерств із міжнародними туристичними організаціями та готельними мережами. Співпраця з Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO), Європейською асоціацією туристичних операторів (ЕСТАА), а також з міжнародними готельними брендами, такими як Hilton, Marriott, Ассор, може значно прискорити інтеграцію України в міжнародний туристичний ринок. Залучення великих міжнародних готельних мереж дозволить підвищити стандарти обслуговування, модернізувати туристичну інфраструктуру та залучити додаткові інвестиції для будівництва нових готелів та курортів.

Наприклад, після кризи у Туреччині в середині 2010-х років активна співпраця з міжнародними брендами дозволила швидко відновити довіру до туристичного сектору і збільшити приплив іноземних туристів. Така співпраця допоможе Україні не тільки відновити пошкоджену інфраструктуру, а й підвищити свою конкурентоспроможність на міжнародному туристичному ринку.

Вивчення досвіду інших країн, які успішно відновили свою туристичну індустрію після криз, є важливим інструментом для формування стратегій відновлення в Україні. Наприклад, Іспанія, Туреччина, Ісландія та Таїланд подолали значні труднощі в туристичній сфері після терористичних атак, економічних криз або природних катастроф. Одним із основних факторів успіху в цих країнах стало створення комплексних стратегій відновлення, що включали як реконструкцію туристичних об'єктів, так і маркетингові кампанії для відновлення іміджу країни. Для України важливо вивчити стратегії цих країн, зокрема їхній досвід у розвитку екотуризму, гастрономічного туризму, а також в управлінні культурною спадщиною. Окрему увагу слід приділити досвіду таких країн у галузі кризового маркетингу, що дозволяє швидко відновити довіру до країни як туристичної дестинації після політичних чи соціальних потрясінь.

Отже, реалізація цих стратегічних напрямів дозволить Україні не лише відновити туристичну галузь, але й створити її сучасну модель, яка відповідатиме міжнародним стандартам і сприятиме економічному розвитку країни. Відновлення інфраструктури, залучення міжнародних інвестицій, співпраця з міжнародними партнерами, а також інтеграція новітніх технологій та екологічних стандартів допоможе не тільки стабілізувати туристичну індустрію, але й забезпечити її стійкий розвиток у довгостроковій перспективі. Це, у свою чергу, дозволить зміцнити імідж України як привабливого туристичного напрямку, сприяючи як внутрішньому, так і міжнародному туризму, та забезпечить важливий вклад у відновлення економіки країни після війни.

3.2. Реконструкція інфраструктури та модернізація туристичних об'єктів як пріоритетний напрям повоєнного відновлення туристичної галузі

Військові дії спричинили значні пошкодження туристичних об'єктів, як культурно-історичних, так і природних. Наприклад, унаслідок обстрілів постраждали історичні пам'ятки у містах Харків, Чернігів та Львів, Одеси, а також численні архітектурні комплекси, що є частиною культурної спадщини ЮНЕСКО. Крім того, численні готелі, ресторани, санаторії, курорти та інші об'єкти туристичної інфраструктури зазнали руйнувань, що унеможливило їхню експлуатацію та знизило потенціал приймати туристів.

За попередніми оцінками експертів, збитки туристичної галузі через війну обчислюються мільярдами доларів. До повномасштабного вторгнення туризм був важливою частиною економіки України, забезпечуючи робочі місця та податкові надходження. Втрата доходів від туристичного потоку суттєво зменшила бюджети регіонів, особливо тих, що спеціалізувалися на наданні туристичних послуг, таких як Закарпаття, Карпати, Одеська область та Київ.

Ревіталізація туристичного сектору потребуватиме значних зусиль та ресурсів. У післявоєнний період знадобиться масштабна реконструкція пошкодженої інфраструктури, забезпечення безпеки на території України, а також відновлення довіри з боку іноземних туристів. Для цього необхідно буде розробити нові стратегії розвитку туризму, орієнтовані на сталий розвиток, та активно залучати міжнародну допомогу.

Незважаючи на виклики, спричинені війною, Україна продовжує відбудову і розвиток туристичної інфраструктури. За даними компанії Ribas Hotels Group, до 2026 року в Україні планується відкрити 45 нових готелів. Це демонструє прагнення країни зберегти та зміцнити свій туристичний потенціал, створюючи фундамент для відновлення галузі в майбутньому, після завершення військових дій. Станом на кінець 2023 року в Україні активно функціонують ключові гравці готельного ринку. Наприклад, Optima Hotels налічує 64 готелі, Ribas Hotels Group – 21 готель, а Premier Hotels and Resorts – 11 об'єктів. Крім національних мереж, на ринку також присутні міжнародні бренди, серед яких провідні позиції займають Ассор з дев'ятьма готелями та Radisson із п'ятьма об'єктами. Крім того, фахівці в галузі туризму зробили прогнози щодо завантаженості готелів в Україні та очікуваного попиту на номерний фонд у період відновлення після війни (рис.3.2).

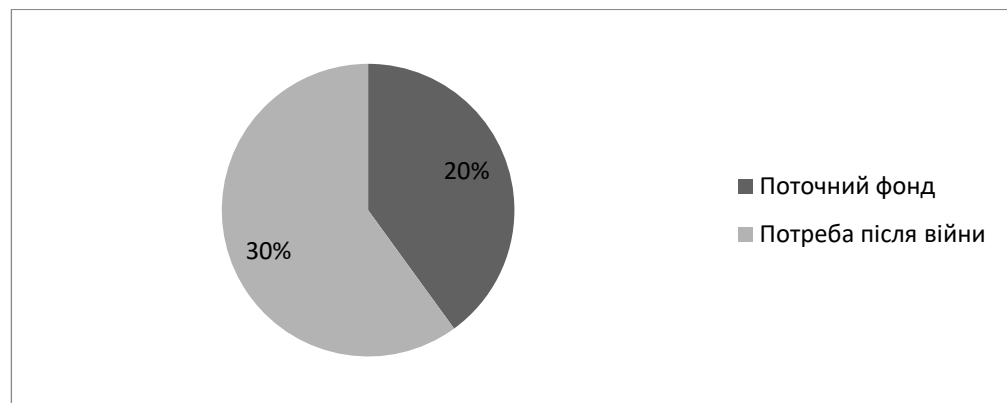

Рис.3.2. Аналіз очікуваної потреби в номерному фонді після завершення війни

Джерело: [9]

Після закінчення війни потенційна потреба в номерному фонді може зрости на 30%, що вимагає розширення інфраструктури та модернізації існуючих об'єктів.

Для відновлення та модернізації інфраструктури і туристичних об'єктів в Україні необхідно застосувати комплексний підхід, який включатиме як відбудову зруйнованих об'єктів, так і стратегічне планування для підвищення конкурентоспроможності туристичного сектору. Враховуючи сучасні виклики, кожен етап відновлення має базуватися на принципах сталого розвитку, інноваційних технологіях та міжнародному співробітництві.

Важливим кроком є розробка національної програми, що буде визначати пріоритети відновлення зруйнованих об'єктів, регіональні потреби та джерела фінансування. Ця програма має передбачати інтеграцію ресурсів місцевих та державних органів влади, залучення іноземних інвестицій та координацію з міжнародними організаціями, зокрема ЮНЕСКО, для відновлення культурної спадщини. Доцільно включити до програми заходи з розвитку туристичних маршрутів, що охоплюють відбудовані історичні, культурні та природні об'єкти.

Нижче, проілюстровано проєкт програми відновлення та розвитку туристичної інфраструктури України (табл. 3.1).

Також необхідно розглядати досвід інших країн. Економічна адміністрація розвитку США (EDA) реалізує програми з відновлення туристичної інфраструктури, включаючи створення нових туристичних об'єктів і модернізацію існуючих. Зокрема, акцент робиться на розвиток екологічного туризму та залучення інвестицій у місцеві громади [48].

Таблиця 3.1.

**Проект програми відновлення та розвитку туристичної інфраструктури
України**

Мета програми	Національна програма відновлення та розвитку туристичної інфраструктури України спрямована на створення сприятливих умов для відновлення та модернізації туристичних об'єктів, збереження культурної спадщини, підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі та забезпечення сталого розвитку національного туризму. Програма передбачає комплекс заходів для підтримки економічного відновлення регіонів, інтеграції екологічних стандартів, залучення інвестицій та посилення міжнародного співробітництва.
Основні завдання програми	
Відновлення туристичних об'єктів та інфраструктури	Реконструкція та ремонт пошкоджених культурних, історичних, природних та рекреаційних об'єктів, зокрема пам'яток культурної спадщини та об'єктів, що знаходяться під охороною ЮНЕСКО. Відновлення доріг, транспортних вузлів, аеропортів, вокзалів, що забезпечують зручний доступ до туристичних локацій. Модернізація туристичної інфраструктури відповідно до стандартів безпеки та комфорту для туристів.
Створення сприятливих умов для інвестицій та міжнародного співробітництва	Розробка законодавчих стимулів та податкових пільг для іноземних та місцевих інвесторів. Укладання угод із міжнародними донорами, такими як ЄС, Світовий банк, USAID, для отримання грантів та фінансової підтримки. Спрощення адміністративних процедур для інвестицій у туристичні об'єкти та інфраструктуру, створення механізмів захисту інвестицій.
Впровадження інновацій та екологічної стійкості в туристичну інфраструктуру	Застосування енергоефективних технологій у туристичних об'єктах та розвиток екологічного туризму. Впровадження цифрових рішень для управління та обслуговування туристичних об'єктів, таких як інтерактивні інформаційні системи та мобільні додатки. Розробка стандартів сталого розвитку для туристичних об'єктів, орієнтованих на збереження природних ресурсів та мінімізацію впливу на навколишнє середовище.
Маркетингова стратегія та просування туристичного потенціалу України	Розробка комплексної маркетингової кампанії, спрямованої на популяризацію України як туристичного напрямку на міжнародних ринках. Просування відновлених об'єктів та нових туристичних продуктів на міжнародних туристичних виставках і форумах. Створення онлайн-платформи для інформування туристів про наявні маршрути, об'єкти, а також про заходи безпеки та умови перебування.
Джерела фінансування	
Державний бюджет України: кошти, спрямовані на відновлення інфраструктури та підтримку місцевих програм розвитку туризму. Міжнародні донори та грантові програми: фінансування від міжнародних фінансових установ та організацій, таких як Європейський Союз, Світовий банк, USAID. Приватні інвестиції: залучення іноземних та внутрішніх інвесторів, забезпечення державних гарантій для їхніх капіталовкладень. Місцеві бюджети та інші джерела: співфінансування з місцевих бюджетів, благодійні фонди та громадські організації.	

Розроблено автором

«Travel, Tourism, and Outdoor Recreation Fact Sheet» від Економічної адміністрації розвитку США (EDA) містить корисний досвід, який Україна може застосувати для реконструкції та модернізації туристичної інфраструктури після війни. Основні аспекти, які можуть бути адаптовані:

1. Інтеграція туризму в стратегічне планування відновлення. Зокрема, EDA підкреслює важливість включення туристичної галузі в загальну стратегію економічного відновлення регіонів. Україна може використовувати цей підхід для інтеграції туризму в програми повоєнної реконструкції, особливо в регіонах, де туризм був основним джерелом доходу.

2. Фінансування інфраструктурних проєктів, а саме: EDA фінансує проєкти модернізації туристичних об'єктів та покращення транспортної інфраструктури, що сприяє залученню туристів. Україна може залучати міжнародні гранти та кредити для реконструкції доріг, мостів, готелів та інших об'єктів туристичної інфраструктури.

3. Підтримка локальних громад та підприємництва. EDA сприяє розвитку місцевих ініціатив через інвестиції в малий і середній бізнес, пов'язаний із туризмом. Україна може запровадити програми підтримки місцевих підприємців, стимулюючи розвиток екотуризму, гастрономічного та культурного туризму.

4. Екологічний туризм та сталий розвиток. EDA акцентує увагу на екологічному туризмі як на перспективному напрямку. Україна, з її природними ресурсами та заповідниками, може розвивати цей сектор, забезпечуючи сталий розвиток і збереження природної спадщини.

5. Партнерство з приватним сектором. EDA заохочує приватно-державне партнерство для реалізації великих проєктів. Україна може розглянути цей підхід для модернізації туристичних об'єктів через співпрацю з міжнародними та національними інвесторами.

Цей досвід може бути корисним для формування стратегії відновлення туристичної інфраструктури України після війни.

Крім того, Україна може використати досвід Хорватії після її війни в 1990-х роках як приклад для відновлення туристичної інфраструктури та модернізації туристичних об'єктів в умовах повоєнного відновлення [47].

Відновлення прибережних курортів та інвестиції в інфраструктуру: Після війни Хорватія значно покращила інфраструктуру прибережних курортів, зокрема в таких містах, як Дубровник, Спліт і Рієка. Для України відновлення чорноморських курортів, таких як Одеса, Миколаїв, Херсон, а також популярних прибережних зон на південь від Криму, могло б стати важливим кроком у відновленні туризму. Успішна модернізація портів, оновлення пляжних територій і будівництво нових сучасних курортів через інвестиції можуть допомогти залучити міжнародних туристів і сприяти економічному розвитку регіонів.

Хорватія зробила значні зусилля для оновлення транспортної інфраструктури після війни, зокрема будівництво нових автомагістралей, модернізація аеропортів і портів. Для України важливим кроком було б оновлення транспортної інфраструктури в туристичних регіонах, таких як Одеса, Львів, Чернівці та Київ. Відновлення аеропортів, зокрема в Миколаєві, Дніпрі та Херсоні, а також покращення залізничного сполучення сприятимуть полегшенню доступу туристів і скороченню витрат часу на подорожі [49].

Хорватія активно працювала над відновленням історичних пам'яток, зокрема старовинних міст, таких як Дубровник та Спліт. У 1990-х роках у Дубровнику були проведені масштабні реставраційні роботи після серйозних пошкоджень під час війни. Однією з ключових ініціатив була програма відновлення стін міста, яка включала залучення міжнародних експертів і фінансування з державних і міжнародних фондів. Це дозволило зберегти Дубровник як об'єкт світової спадщини ЮНЕСКО, що значно підвищило туристичну привабливість міста.

Пріоритетним для України є вивчення досвіду Хорватії у відновленні туристичної інфраструктури після війни, зокрема у відновленні прибережних

курортів, модернізації транспортної і готельної інфраструктури та розвитку культурного туризму через реставрацію історичних пам'яток. Для цього важливо залучати міжнародні інвестиції, співпрацювати з міжнародними туристичними організаціями та державними структурами, а також активно підтримувати приватні ініціативи у розвитку туристичних об'єктів [7].

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну завдало значної шкоди туристичному сектору країни, спричинивши руйнування інфраструктури, культурної спадщини та зниження туристичних потоків. Втрата доходів від туризму стала одним з найбільших економічних ударів, особливо для регіонів, що поклалися на туристичну індустрію. Однак, незважаючи на ці труднощі, Україна демонструє прагнення до відновлення та розвитку цього сектору через модернізацію інфраструктури, залучення інвестицій та розробку нових стратегій. Реалізація запропонованого проєкту програми відновлення туристичної інфраструктури, спрямованої на реконструкцію зруйнованих об'єктів та інтеграцію екологічних та інноваційних підходів, є важливим кроком до відновлення конкурентоспроможності туристичної галузі.

3.3. Перспективи стимулювання інвестиційного клімату та залучення міжнародної підтримки у відновленні туристичної галузі

Інвестування в сферу туризму є ключовою умовою для розвитку туристичних ринків, розширення їхніх можливостей та масштабів, а також покращення якості наданих послуг. Оскільки туризм за останні роки перетворився на одну з провідних галузей світової економіки, актуальним стає вивчення факторів, що впливають на його розвиток та інвестиційну привабливість [32].

Як відомо, привабливість України в міжнародному економічному просторі, особливо у сфері залучення та впровадження інвестицій (приватних, державних, іноземних), за 2022 р. значним чином погіршилась.

Нестабільна економічна ситуація, корупційна складова частина, пандемія коронавірусу, воєнний стан у країні, відсутність чіткого інституту страхування інвестиційних ризиків не можуть надати потенційним інвесторам упевненості в упровадженні інвестиційних проєктів. Повномасштабна військова агресія Росії проти України продовжує очолювати перелік чинників негативного впливу на інвестиційний клімат, на другому місці опинились атаки на українську енергосистему, а на третьому – корупція. Однак, незважаючи на вагомі обтяжуючі чинники, залучення потенційних інвесторів протягом 2022 р. не зупинилось. Серед небагатьох позитивних змін бізнес-лідери найвище оцінили надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС, скасування мит і квот на український експорт і «транспортний безвіз» із ЄС [18].

Аналіз останнього звіту Європейської Бізнес Асоціації показує, що оцінка інвестиційного клімату, яку надали генеральні директори (CEO) членських компаній Асоціації у 2023 році, здебільшого негативна. Однак, варто відзначити, що майже вдвічі зросла кількість топ-менеджерів, які вважають можливість інвестування в Україну вигідною порівняно з попереднім роком.

Наразі 84% опитаних керівників оцінюють інвестиційний клімат як несприятливий, проте частка тих, хто характеризує його як «дуже несприятливий», знизилася з 37% до 24%. 7% респондентів мають нейтральну оцінку, а 9% вважають клімат «скоріше сприятливим». Незважаючи на воєнні дії, 32% опитаних вірять, що інвестиції в Україну можуть бути вигідними (порівняно з 17% минулого року). 57% компаній, що вже працюють на українському ринку, планують інвестувати в період війни, а 79% готові взяти участь у процесі відновлення країни.

Динаміка інвестиційного клімату за минулий рік оцінюється стримано: 48% респондентів вказують на погіршення ситуації, 39% не бачать значних змін, а 13% відзначають покращення. Щодо прогнозів на найближчий період,

38% опитаних очікують подальше погіршення, 48% не передбачають змін, а 14% сподіваються на покращення вже в першій половині 2024 року.

У 2021 р. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) у рамках Програми конкурентоспроможної економіки в Україні розробило Національну стратегію збільшення прямих іноземних інвестицій в Україну. Дослідженням установлено, що Україна поступається конкурентам майже за всіма показниками, причому найбільшими проблемами є корупція, ненадійна судова влада, слабке управління та середовище ведення бізнесу, висока вартість фінансування, адміністрування податків і відсутність макроекономічної стабільності.

Також виділяються кілька потенційних переваг, серед яких, зокрема, наявність освіченого та кваліфікованого населення, що робить український ринок праці конкурентоспроможним серед країн-конкурентів; порівняно невелика вартість найму працівника на ринку праці; Україна має більше ніж середню кількість двосторонніх інвестиційних договорів. Якщо їх цілком реалізувати, це може привести до значного виграшу у «грі» за залучення прямих іноземних інвестицій; Україна неухильно посилює свою увагу до інвестиційних стимулів [30, с. 8].

Протягом 2023 року здійснювалася активна робота щодо представлення України на міжнародній арені та забезпечення всебічної підтримки туристичної галузі іноземними партнерами, зокрема ДАРТ представило Україну на міжнародних туристичних виставках, таких як Публічний звіт Голови Державного агентства розвитку туризму України Мар'яни Олесків за 2023 рік [25]. В межах міжнародної туристичної виставки FITUR було підписано Меморандум про довгострокове партнерство між ДАРТ та іспанським Аналітичним центром туризму та суспільства (TSTT). Ключовий напрям спільної роботи ДАРТ та TSTT – започаткування міжнародної кампанії Meet Ukraine. Завдяки цій співпраці в лютому 2023 року понад 800 млн користувачів в Іспанії та Латинській Америці побачили промо-кампанію «Meet Ukraine».

Крім того, в рамках виставки ITB Berlin ДАРТ взяло участь у форумі Twin Cities World Tourism Forum, який був організований Всесвітнім туристичним форумом міст-побратимів та муніципалітетом Бінген-на-Рейні. Також взято участь у Green Business Forum, під час якого ДАРТ представило Україну як вражаючу туристичну дестинацію та разом зі світовими топ-менеджерами туристичних компаній обговорило ідеї щодо відбудови зруйнованої туристичної інфраструктури та майбутнього залучення туристичних потоків на всіх деокупованих територіях, а також на тих, які чекають свого звільнення, зокрема в Криму.

У квітні до Києва завітала делегація німецького агентства Promark, що займається стратегічними комунікаціями туристичної галузі, офіси якого знаходяться в Німеччині та Україні. Візит був запланований з метою обговорення майбутнього партнерства, яке супроводжувалося підписанням Меморандуму про співпрацю.

Було підписано Меморандум про співпрацю між ДАРТ та Airbnb Ireland UC. Взято участь у 2nd Berlin Capital Congress, м. Берлін, Федеративна Республіка Німеччина, під час якого ДАРТ представило учасникам конгресу поточну ситуацію та потенціал туристичної індустрії України, а також роботу, яка проводиться для підтримки та стабілізації галузі, плани щодо повоєнного відновлення туризму в Україні та потреби в інвестиціях, зокрема у сферу гостинності.

Прийнято участь в 68-му засіданні Комісії для Європи Всесвітньої туристичної організації (ВТО), яке пройшло у м. Софія, Республіка Болгарія. За результатами голосування Україна стала Головою Комісії для Європи ВТО ООН, що відкриває перед нашою державою нові можливості для співпраці та обміну досвідом з іншими європейськими та світовими країнами, дає можливість обговорювати та розробляти нові законодавчі ініціативи, шукати шляхи залучення інвестицій та створювати спільні проєкти для відновлення та реконструкції зруйнованої чи пошкодженої внаслідок війни туристичної інфраструктури.

В рамках засідання взято участь у панельній дискусії з питань медичного та оздоровчого туризму України у конференції «Освіта та навички в медичному та оздоровчому туризмі». У вересні 2023 року ДАРТ вибороло Срібного Дельфіна у категорії «Tourism Films. Destinations – Countries» за туристичну промокампанію України «The Campaign Waiting to Happen» на церемонії нагородження Cannes Corporate Media & TV Awards 2023.

ДАРТ підписало Меморандум про співпрацю з Інститутом туризму Гватемали, що є аналогом ДАРТ в країні. Разом із Послом Швейцарії Алесандром Шарером та керівником Департаменту туризму Швейцарії при SECO Крістофом Шлюмпфом, а також керівником кафедри менеджменту DESTINATIONS Університету Люцерни Урсом Вагенсейлом було досягнуто домовленості про розробку та впровадження освітніх проєктів і програм з менеджменту DESTINATIONS (DMO) в Україні.

ДАРТ взяло участь у Глобальному Діалозі Лідерів, а також у дискусійній панелі під назвою «У гонитві за процвітанням» в рамках 23rd World Travel & Tourism Council Global Summit, де представило поточну ситуацію в українській галузі туризму та потреби в інвестиціях для її відновлення. Була налагоджена співпраця з міжнародною пресою з приводу втрат та функціонування туристичної галузі України в умовах російсько-української війни.

Відновлення туристичної галузі в Україні після повномасштабної війни є важливим етапом стабілізації економіки та відновлення іміджу країни на міжнародній арені. Для цього необхідно забезпечити сприятливий інвестиційний клімат, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на залучення капіталу в сектор, який зазнав значних втрат внаслідок військових дій. Інвестиції в туристичну інфраструктуру та розвиток нових туристичних продуктів можуть стати основою для економічного зростання, створення робочих місць і розвитку регіонів, які постраждали від конфлікту.

Таблиця 3.2

Напрямки стимулювання інвестиційного клімату в туристичній галузі
України після війни

Напрямок стимулювання	Заходи	Очікувані результати
1. Створення стабільного та передбачуваного інвестиційного середовища	- Вдосконалення законодавства щодо захисту прав інвесторів. - Створення державних гарантій для інвестицій у галузь.	- Зниження ризиків для інвесторів. - Відновлення довіри до інвестиційного середовища. - Залучення нових інвесторів.
2. Фінансова підтримка та податкові пільги	- Введення пільгових податкових режимів (знижені ставки податку на прибуток, ПДВ). - Фінансування проектів відновлення.	- Зниження фінансового навантаження на туристичні підприємства. - Залучення капіталу для відновлення інфраструктури.
3. Покращення інфраструктури та цифровізація	- Модернізація туристичної інфраструктури (готелі, транспортні мережі). - Розвиток цифрових платформ для бронювання.	- Покращення доступності і комфорту для туристів. - Підвищення конкурентоспроможності України на міжнародному ринку.
4. Маркетингова стратегія та міжнародна співпраця	- Проведення рекламних кампаній на міжнародних ринках. - Спільні проекти з міжнародними туроператорами та країнами.	- Відновлення іміджу України як туристичної дестинації. - Залучення міжнародних туристів і інвесторів.
5. Інвестиції в людські ресурси та навчання	- Створення програм навчання та підвищення кваліфікації фахівців у туристичній сфері. - Співпраця з міжнародними навчальними установами.	- Підвищення якості обслуговування в туристичному секторі. - Залучення іноземних інвесторів завдяки висококваліфікованим кадрам.

Скалено автором

Таблиця надає чітке структуроване уявлення про основні заходи стимулювання інвестиційного клімату в туристичній галузі України після війни, а також їх очікувані результати.

Питання залучення міжнародних партнерів у відновлення туристичної галу України у післявоєнний період є дійсно значущим. Розглянемо рекомендації щодо цього питання (рис. 3.5).

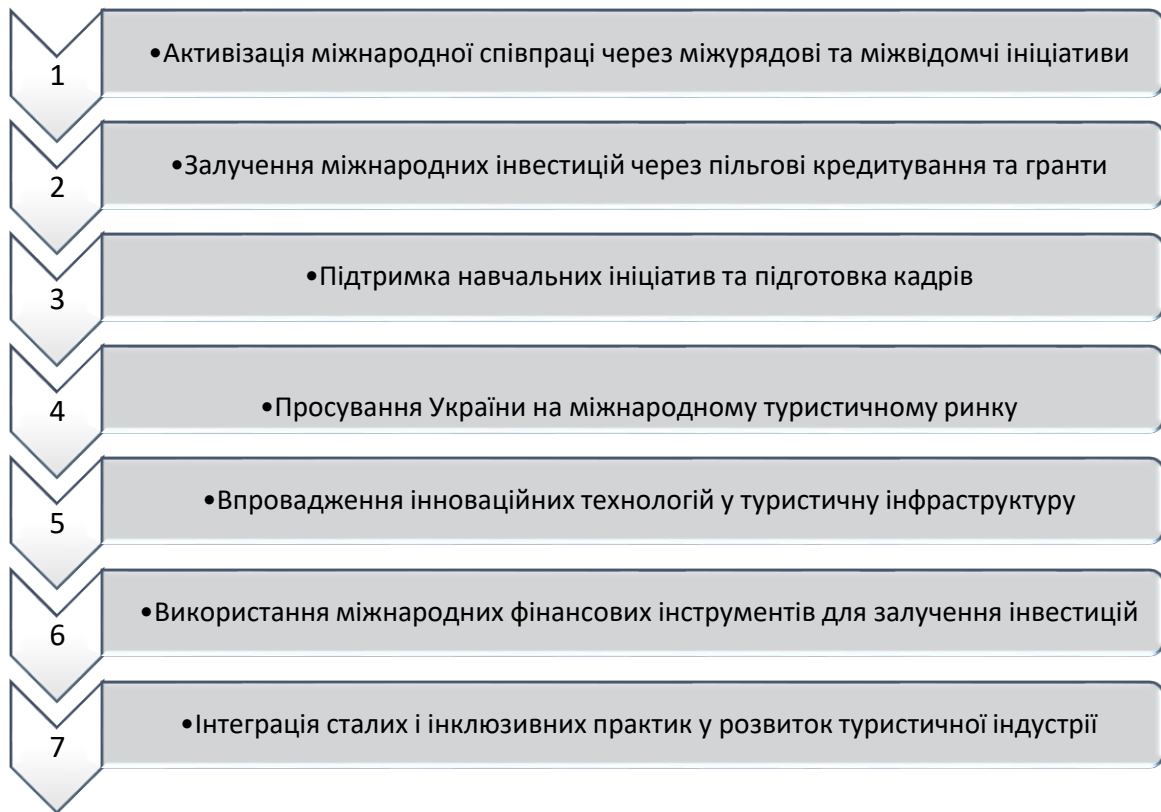

Рис. 3.4. Рекомендації щодо залучення міжнародної підтримки у відновленні туристичної галузі України після війни

Розроблено автором

Активізація міжнародної співпраці через міжурядові та міжвідомчі ініціативи, зокрема рекомендується розпочати систематичні переговори з міжнародними фінансовими установами (Світовий банк, Європейський інвестиційний банк), зокрема щодо отримання фінансових ресурсів для відновлення туристичної інфраструктури. Потрібно укласти угоди з урядами країн-партнерів для забезпечення технічної допомоги та експертної підтримки у сфері розвитку туризму.

Залучення міжнародних інвестицій через пільгові кредитування та гранти. А саме, рекомендується розробити інвестиційні програми для залучення міжнародних інвесторів, зокрема у відновлення готельної та транспортної інфраструктури. Доцільно створити спеціалізовані фонди для підтримки відновлення туристичних об'єктів на умовах співфінансування, використовуючи механізми приватно-публічного партнерства (PPP).

Підтримка навчальних ініціатив та підготовка кадрів, до прикладу рекомендується розробити програми з підготовки та перепідготовки кадрів для туристичної галузі, що відповідатимуть міжнародним стандартам. Крім того, доцільно налагодити співпрацю з міжнародними навчальними закладами та організаціями для організації курсів підвищення кваліфікації та стажувань.

Для просування України на міжнародному туристичному ринку, рекомендується розпочати активні міжнародні маркетингові кампанії, які зосередяться на відновленні іміджу України як безпечної та привабливої туристичної дестинації. А також потрібно організовувати участь українських туристичних компаній та державних інститутів у міжнародних виставках, форумах та туристичних самітах для презентації потенціалу України.

Важливо активно впроваджувати інноваційні технології у туристичну інфраструктуру. Рекомендується інвестувати в цифрові технології, такі як мобільні додатки для бронювання турів, онлайн-платформи для просування українських туристичних об'єктів на міжнародних ринках. Доцільно застосовувати розумні технології (наприклад, автоматизація послуг, системи смарт-навігації) для покращення якості обслуговування туристів і підвищення ефективності використання ресурсів.

Використання міжнародних фінансових інструментів для залучення інвестицій, а саме: використовувати міжнародні фонди та грантові програми для фінансування відновлення інфраструктури туризму, особливо в зонах, що постраждали від війни. Крім того, потрібно звернутися до міжнародних організацій для підтримки фінансування проектів з покращення інфраструктури, зокрема в рамках програм, орієнтованих на підтримку постконфліктного відновлення.

Важливо приділити увагу інтеграції сталих і інклюзивних практик у розвиток туристичної індустрії. Для цього рекомендується створювати інклюзивні туристичні продукти, орієнтовані на різні групи споживачів, включаючи доступний туризм для осіб з обмеженими можливостями, а також

розвиток соціально відповідальних проєктів. Доцільно впроваджувати стратегії сталого розвитку, що передбачають збереження природних ресурсів, а також використання відновлюваних джерел енергії в туристичних об'єктах.

Інвестиційний клімат є ключовим фактором у відновленні туристичної галузі України, яка має потенціал для економічного зростання навіть в умовах геополітичної нестабільності. Незважаючи на складні виклики, такі як війна, корупція та нестабільність економіки, залучення інвестицій не припинилося. Завдяки міжнародній підтримці, активному представництву на світових туристичних заходах та впровадженню інноваційних ініціатив, Україна демонструє готовність до відбудови та розвитку туристичної інфраструктури.

Отже, для подальшого стимулювання інвестицій необхідно продовжити реформування нормативно-правового середовища, забезпечити прозорість управлінських процесів та впровадити механізми страхування інвестиційних ризиків. Підписання меморандумів про співпрацю з міжнародними організаціями та розвиток освітніх програм сприятимуть зміцненню позицій України на світовому туристичному ринку та створенню умов для довготривалого економічного зростання.

ВИСНОВКИ

Відновлення туристичної галузі України – це складний і довготривалий процес, який вимагає спільних зусиль держави, бізнесу та громадянського суспільства. Реалізація ефективних стратегічних напрямів дозволить не тільки відновити туристичну інфраструктуру, але й створити нові можливості для розвитку економіки України та покращення якості життя її громадян.

1. Туристична галузь є багатогранною сферою економіки, що об'єднує підприємства, організації та установи, які створюють, реалізують і споживають туристичний продукт, забезпечуючи задоволення рекреаційних, пізнавальних, оздоровчих, культурних, ділових та інших потреб туристів. Основними складовими галузі є транспортна інфраструктура, яка забезпечує мобільність туристів, та готельне господарство, що відповідає за комфортне проживання. Важливу роль відіграють туроператори і турагенти, які організовують маршрути, а також рекреаційні об'єкти, такі як заповідники, музеї, театри й фестивалі. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології спрощують доступ до послуг і управління туристичними потоками, а ресторанний бізнес задовольняє гастрономічні потреби мандрівників. Екологічна складова сприяє розвитку екотуризму та збереженню природних ресурсів, тоді як освіта і підготовка кадрів забезпечують професійний рівень галузі. Туристична сфера інтегрує всі ці компоненти, сприяючи економічному, соціальному й культурному розвитку, і її дослідження відкриває можливості для підвищення якості послуг, вдосконалення інфраструктури та розвитку нових туристичних напрямів.

2. Розвиток туристичної галузі зумовлюється поєднанням природних, економічних, соціокультурних, технологічних та інфраструктурних чинників. Природні чинники включають унікальні ландшафти, кліматичні умови та природні ресурси, які формують базу для рекреаційного та екотуризму. Економічні чинники охоплюють рівень доходів населення, інвестиційну привабливість галузі та доступність туристичних послуг. Соціокультурні

аспекти визначаються культурною спадщиною, традиціями, подієвими заходами, що залучають туристів. Технологічний прогрес сприяє розвитку цифрових платформ, які забезпечують доступність інформації та послуг, а інфраструктура – транспортна, готельна та розважальна – забезпечує комфорт і мобільність туристів. Ефективний розвиток галузі можливий за умови взаємодії цих чинників у поєднанні з державним регулюванням і підтримкою.

3. Методологія дослідження та оцінки розвитку туристичної галузі базується на системному підході, що охоплює використання якісних і кількісних методів аналізу. Серед ключових методів – статистичний аналіз, що дозволяє оцінити динаміку туристичних потоків, дохідність галузі та її вплив на економіку. Соціологічні методи, такі як опитування та анкетування, забезпечують вивчення потреб і переваг туристів. Геоінформаційні системи сприяють просторовому аналізу туристичних об'єктів і маршрутів. Економічне моделювання дозволяє прогнозувати тенденції розвитку галузі та оцінювати її внесок у ВВП. Важливим компонентом є також застосування SWOT-аналізу для визначення сильних і слабких сторін галузі, а також можливостей і загроз, що впливають на її розвиток. Поєднання цих методів забезпечує комплексне розуміння стану та перспектив туристичної сфери.

4. Туристсько-ресурсний потенціал є ключовою основою розвитку туристичної галузі України, оскільки саме природні, культурно-історичні, рекреаційні та інфраструктурні ресурси формують базу для створення конкурентоспроможного туристичного продукту. Унікальні природні ландшафти, національні парки, заповідники, термальні джерела та морське узбережжя сприяють розвитку екологічного, оздоровчого й активного туризму. Культурно-історичні ресурси, такі як архітектурні пам'ятки, музеї та фестивалі, є основою для культурного та пізнавального туризму. Розвинута інфраструктура, включаючи транспортну мережу, засоби розміщення та заклади харчування, забезпечує доступність і комфорт для туристів. Використання туристсько-ресурсного потенціалу вимагає

ефективного управління, інвестицій у збереження й популяризацію ресурсів, а також їх інтеграції в міжнародний туристичний ринок, що сприятиме економічному зростанню країни.

5. Сучасний стан туристичної галузі України характеризується значними викликами, зокрема наслідками війни, що спричинили руйнування інфраструктури, зниження міжнародного туристичного потоку та обмеження внутрішнього туризму. Попри це, галузь демонструє ознаки адаптації та стійкості завдяки розвитку внутрішнього туризму, зростанню попиту на екотуризм, культурно-пізнавальні маршрути та подієві заходи. Основні проблеми включають недостатній розвиток туристичної інфраструктури, дефіцит професійних кадрів і обмежену державну підтримку. У той же час спостерігається збільшення ролі цифрових технологій у просуванні туристичних продуктів, а також активізація співпраці з міжнародними партнерами для відновлення галузі. Подальший розвиток залежить від ефективного використання туристичних ресурсів, модернізації інфраструктури та інтеграції у світовий туристичний ринок.

6. Проблеми розвитку туризму України в післявоєнний період є багатограними і включають значні руйнування туристичної інфраструктури, зниження безпеки у багатьох регіонах та втрату частини природно-рекреаційних ресурсів. Серед основних викликів – дефіцит інвестицій для відновлення туристичних об'єктів, недостатній рівень державної підтримки та складнощі в залученні міжнародних туристів через негативний імідж країни як зони конфлікту. Важливими проблемами залишаються дефіцит професійних кадрів у сфері туризму, висока вартість транспортних витрат та нерівномірний розподіл туристичних потоків між регіонами. У післявоєнний період необхідні комплексні зусилля з боку держави, бізнесу та міжнародних партнерів, спрямовані на реконструкцію інфраструктури, створення безпечного туристичного середовища та розробку ефективної маркетингової стратегії для відновлення довіри туристів.

7. Визначення стратегічних напрямів відновлення туристичної галузі України є ключовим завданням у післявоєнний період, оскільки відновлення цієї сфери сприятиме економічному зростанню, покращенню міжнародного іміджу країни та створенню нових робочих місць. Основні напрями включають реконструкцію та модернізацію туристичної інфраструктури, впровадження екологічно відповідальних технологій, розвиток внутрішнього туризму, підтримку малого та середнього бізнесу у сфері туризму та популяризацію маловідомих регіональних маршрутів. Важливими є також вдосконалення системи підготовки кадрів, стимулювання інновацій у туристичній сфері та розробка ефективної маркетингової стратегії для залучення іноземних туристів. Міжнародна співпраця, екологічна стійкість та інтеграція цифрових технологій в управління туристичними потоками стануть фундаментом для сталого розвитку галузі у майбутньому.

8. Реконструкція інфраструктури та модернізація туристичних об'єктів є пріоритетним напрямом повоєнного відновлення туристичної галузі України, оскільки стан інфраструктури безпосередньо впливає на якість туристичних послуг і привабливість країни для відвідувачів. Основними завданнями є відновлення зруйнованих об'єктів туристичного значення, транспортної інфраструктури, зокрема доріг, аеропортів і залізничних вузлів, а також будівництво нових засобів розміщення, особливо у середньому та економічному сегментах. Необхідно впроваджувати сучасні енергоефективні технології та екологічні стандарти у процесі реконструкції, що забезпечить довготривалу експлуатацію туристичних об'єктів і сприятиме зменшенню впливу на навколишнє середовище. Успішна реалізація цих заходів потребує залучення інвестицій, державної підтримки та міжнародного співробітництва, що дозволить створити конкурентоспроможну туристичну інфраструктуру, відповідну до світових стандартів.

9. Стимулювання інвестиційного клімату та залучення міжнародної підтримки є ключовими перспективами у відновленні туристичної галузі України після війни. Ефективна реалізація цих заходів сприятиме

модернізації інфраструктури, підвищенню якості туристичних послуг та інтеграції України у світовий туристичний ринок. Основними напрямками є створення сприятливих умов для інвесторів через вдосконалення законодавства, забезпечення прозорості фінансових процедур та гарантування безпеки капіталовкладень. Важливу роль відіграє співпраця з міжнародними фінансовими організаціями, такими як Світовий банк, МВФ, ЄБРР, а також залучення грантів і кредитів для відновлення об'єктів туристичної інфраструктури. Крім того, розвиток партнерств із міжнародними готельними мережами, туристичними асоціаціями та фондами дозволить залучити сучасний досвід і стандарти управління в сферу туризму. Стимулювання інвестиційного клімату стане основою для стійкого розвитку галузі, її адаптації до викликів сучасності та забезпечення сталого економічного зростання країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В. Г. Розвиток туристичного бізнесу в умовах постконфліктного відновлення. *Економіка та туризм: виклики сучасності*. 2022. № 4. С. 45–52.
2. Базилюк А. В. Інвестиційна привабливість туристичних регіонів України після війни. *Фінансові механізми відновлення економіки*. 2023. № 1. С. 23–30.
3. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ, 2001. 395 с.
4. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії. Київ : «Палітра», 1997. 130 с.
5. Белоус Олександр. За кількістю ліжок-місць Україна в півтора-два рази випереджає європейські країни. *ZN.UA*. URL: <http://surl.li/frkyfq> (дата звернення: 02.12.2024).
6. Бойко М.Г. Адаптація готельного бізнесу України до кризових умов. *Перспективи розвитку індустрії туризму і гостинності в Україні та світі: тези доповідей І Міжнародної науково-практичної конференції*. Луцьк, ЛНТУ, 2024. 208 с.
7. Відродження туризму після війни. Чого повчитися в Ізраїлю та Хорватії. *LIGA*. URL: <http://surl.li/jjaagi> (дата звернення: 02.12.2024).
8. Волгіна О.В. Сучасні тенденції розвитку міжнародного туризму в Україні в кризових умовах. 2022. URL: <http://surl.li/axgnul> (дата звернення: 28.11.2024).
9. В Україні планують побудувати 45 готелів до 2026 року: розвиток туристичної інфраструктури триває. *СтройОбзор*. URL: <http://surl.li/cvkrqg> (дата звернення: 12.11.2024).
10. Географічне положення України. *Кордони України*. URL: <http://surl.li/avugfm> (дата звернення: 21.11.2024).

11. Гончарова М. І. Сталий розвиток туризму в Україні: виклики та перспективи. *Український журнал туризму*. 2023. № 2. С. 89–98.
12. Громадяни яких країн ЄС відвідували Україну найбільше у першому півріччі 2024 року? *Visit Ukraine*. URL: <http://surl.li/lobewb> (дата звернення: 13.11.2024).
13. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 27.11.2024).
14. Дорошенко О. М. Інноваційні моделі розвитку туризму в умовах повоєнного періоду. *Туризм: наука, практика, освіта*. 2024. № 3. С. 15–21.
15. Європейська Бізнес Асоціація. URL: <https://eba.com.ua> (дата звернення: 29.11.2024).
16. Жовніренко А. І. Повоєнна реконструкція туристичної інфраструктури: міжнародний досвід. *Соціально-економічні аспекти відновлення*. 2023. № 5. С. 56–63.
17. Зайченко Н. П. Державна політика у сфері туризму: нові виклики після військових конфліктів. *Публічне управління і туризм*. 2024. № 2. С. 33–40.
18. Індекс інвестиційної привабливості України відновився до «ковідного» значення. URL: <http://surl.li/raemhi> (дата звернення: 22.11.2024)
19. Ковальчук І.Є. Проблеми та перспективи кластеризації туристичної галузі Закарпаття. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка*. 2014. Випуск 1(1). С. 65–68.
20. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. *Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект* : матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Чернівці, 5 травня 2022 р. Чернівці : Технодрук, 2022. С. 337–341. (дата звернення: 22.11.2024).
21. Кулешова Г. О. Туристсько-рекреаційні ресурси світу: методичні вказівки для самостійної роботи студентів що навчаються за спеціальністю «Економічна та соціальна географія». Харків, 2012. 60 с.

22. Левицька І.В. Умови та фактори розвитку туризму. *Основи туризмознавства*. URL: <http://surl.li/kzjdjbe> (дата звернення: 29.11.2024).
23. Лемак В. В. Химинець Г. Г. Хімінець Є. В. Котубей Ю. І. Методи наукових досліджень в туристичній сфері. *Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА»*. 2023. Вип. 2(35).
24. Лікувальні курорти України. URL: <https://vse-ukr.com/#:~:text=Лікувальні> (дата звернення: 12.11.2024).
25. Мар'яна Олеськів. Голови Державного агентства розвитку туризму України. URL: <http://surl.li/bhzcmm> (дата звернення: 25.11.2024).
26. Масляк П. О. Рекреаційна географія. навч.посіб. Київ: Знання. 2018. 343 с.
27. Машкова О.В. Основи туристичного бізнесу. 1999. URL: <http://surl.li/ejriao> (дата звернення: 21.05.2023).
28. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/> (дата звернення: 14.11.2024).
29. Моца А., Шевчук С., Серeda Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022 (41). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31> (дата звернення: 14.11.2024).
30. Національна стратегія збільшення прямих іноземних інвестицій в Україну. 2021. URL: <http://surl.li/iwmfqc> (дата звернення: 22.11.2024).
31. О. М. Шуплат. Формування поняття «туризм» у сучасній економічній науці. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://surl.li/lbxfle> (дата звернення: 13.11.2024).
32. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. URL: www.unwto.org (дата звернення: 17.11.2024).
33. Головкова Л., Юхновська Ю. Оцінка якості стратегії розвитку туристичної галузі регіонів України. *Підприємництво та інновації*. 2019. №(9). С. 18-23. URL: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/9.2> (дата звернення: 27.11.2024).

34. Моца А., Шевчук С., Середа, Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31> (дата звернення: 02.12.2024).
35. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни». URL: <http://surl.li/akpnkc> (дата звернення: 24.11.2024).
36. Проект Плану відновлення України. *Національна рада з відновлення України від наслідків війни*. URL: <http://surl.li/mxptwu> (дата звернення: 28.11.2024).
37. Розвиток туристичного бізнесу регіону: монографія / за ред. І. Школи. Чернівці: Книги – XXI, 2007. 292 с.
38. Романюк Т. П. Інфраструктурні проекти в туристичному секторі України: виклики та перспективи. *Регіональна економіка та туризм*. 2023. № 4. С. 67–75.
39. Савченко О. М. Інтеграція України в міжнародні туристичні ринки після війни. *Економічні перспективи*. 2023. № 6. С. 99–106.
40. Туроператори України. *Pilgrim.ua*. URL: <http://surl.li/qjpnqk> (дата звернення: 22.11.2024).
41. Чорний О. Найкращі часи – попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни. URL: <http://surl.li/ccbgbv> (дата звернення: 29.11.2024).
42. Школа І.М. Менеджмент туристичної індустрії. Навчальний посібник. 2003. / за ред. проф. І.М.Шк. Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ,. URL: <https://buklib.net/books/21950/> (дата звернення: 09.11.2024).
43. Щербак О. С. Кластерний підхід у розвитку туристичних регіонів України. *Регіональний розвиток та туризм*. 2023. № 2. С. 48–55.
44. 81% українців планують подорожувати країною найближчим часом – опитування ДАРТ. *ДАРТ*. URL: <http://surl.li/wrnomx> (дата звернення: 12.11.2024).

45. Afanasenko, I.D. "Tourism and reforming of economy", *Proceedings of Academy of Tourism*. 1995. vol. 1., pp. 53-67
46. Bernecker Paul Methods and Media of Tourist Publicity, Vienna: Austrian National Tourist Office 1961.
47. Croatia. World Heritage Convention. URL: <http://surl.li/yodiwc> (date of access: 20.11.2024).
48. EDA Awards 185 Grants to Rebuild and Strengthen American Travel, Tourism, and Outdoor Recreation. *U.S. Economic Development Administration*. URL: <http://surl.li/umxhly> (date of access: 05.12.2024).
49. Jasmina Grzinic. Croatian tourism offer in the war and after war period. *Journal of Administrative Sciences*. 2010. P. 4–5. URL: <http://surl.li/iutbjy> (date of access: 1.12.2024).
50. Obozna A. O. Analiz stanu rozvytku vitchyznyanoyi turystychnoyi haluzi u vidpovidnosti z mizhnarodnymy rekomendatsiyamy statystychnykh pokaznykiv [Analysis of the state of development of the domestic tourism industry in accordance with international recommendations of statistical indicators]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. 2019. Vol. 6. URL: <http://surl.li/ayioim> (date of access: 1.12.2024).

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна
м. Харків, майдан Свободи, 6.
27 листопада 2024 року

Екзаменаційній комісії
із захисту кваліфікаційних магістерських
робіт студентів спеціальності 242 «Туризм
і рекреація»

ЗОВНІШНЯ РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну магістерську роботу студентки спеціальності 242 «Туризм
і рекреація»

Набойченко Єлизавети Віталіївни

на тему: «Стратегічні пріоритети повоєнного відновлення туристичної галузі
в Україні»

Повоєнне відновлення туристичної галузі України вимагає чітко визначених стратегічних пріоритетів, спрямованих на зміцнення економіки, відновлення інфраструктури та підвищення конкурентоспроможності галузі на міжнародному рівні. Одним із ключових завдань є реконструкція зруйнованих туристичних об'єктів, транспортної та соціальної інфраструктури. Особлива увага має бути приділена стимулюванню інвестиційного клімату, шляхом впровадження державних програм підтримки малого та середнього бізнесу, грантових ініціатив і міжнародного фінансування для відновлення підприємств туристичного сектору. Крім того, необхідно зосередитися на популяризації внутрішнього туризму та створенні цифрових платформ для просування туристичних продуктів. Формування міжнародного іміджу України як безпечного туристичного напрямку вимагає ефективної маркетингової стратегії, участі у світових туристичних форумах і розробки кампаній, спрямованих на іноземних туристів.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів і висновків. У першому розділі Набойченко Є. В. систематизувала наявні дослідження щодо вивчення туристичної галузі як об'єкту наукових досліджень, визначила сутність, поняття та складові туристичної галузі, охарактеризувала чинники розвитку туристичної галузі, розглянула методологію дослідження та оцінки розвитку туристичної галузі.

У другому розділі авторка детально проаналізувала сучасний стан та проблеми розвитку туристичної галузі України, а саме: проаналізувала туристсько-ресурсний потенціал як основу розвитку туристичної галузі, дослідила сучасний стан туристичної галузі України, визначила проблеми розвитку туризму України в післявоєнний стан.

У третьому розділі здобувачка дослідила стратегічні напрями повоєнного відновлення туристичної галузі в Україні, висвітлила реконструкцію інфраструктури та модернізація туристичних об'єктів як пріоритетний напрямок повоєнного відновлення туристичної галузі, дослідила перспективи стимулювання інвестиційного клімату та залучення міжнародної підтримки у відновленні туристичної галузі.

Структура роботи є логічною, обґрунтованою та повністю відповідає заявленій проблематиці дослідження. У роботі досягнуто поставлену мету, а всі визначені завдання успішно виконано. Висновки та рекомендації авторки, сформульовані в рамках дослідження, зокрема щодо відновлення туристичної інфраструктури, стимулювання розвитку туристичної галузі та залучення міжнародної підтримки у процесі повоєнного відновлення туристичної галузі України, а також мають як теоретичне, так і практичне значення для визначення стратегічного вектору повоєнного відновлення країни.

В цілому, аналіз кваліфікаційної магістерської роботи свідчить про те, що Набойченко С.В. обробила велику кількість теоретичного матеріалу, оволоділа достатніми навичками самостійно ставити та вирішувати дослідницькі завдання. Крім того, простежується ретельна робота по кожному розділу теми, яка розглядається.

Істотних недоліків кваліфікаційна магістерська робота не містить.

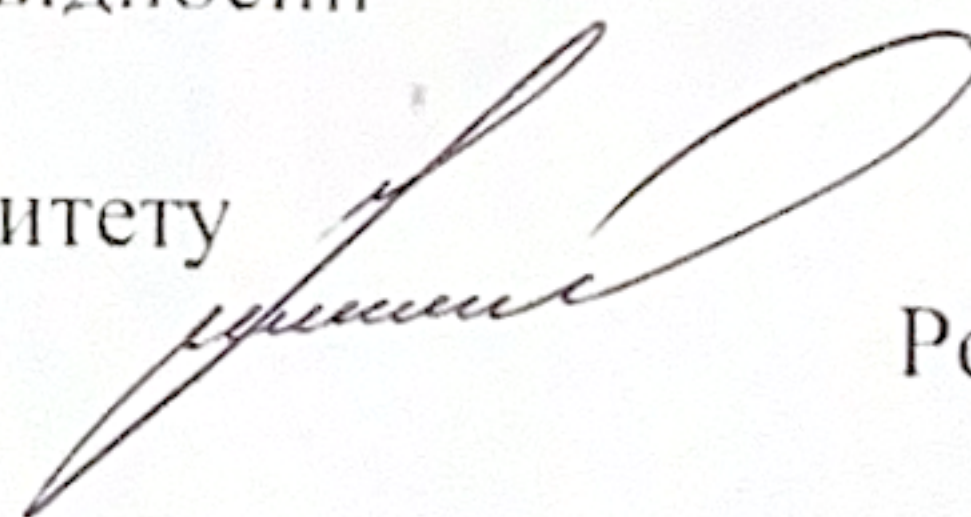
Запропонована робота є завершеним, самостійним науковим дослідженням, яке цілком відповідає встановленим вимогам до робіт відповідного кваліфікаційного рівня. За умови успішного захисту в ЕК, робота заслуговує на оцінку «добре», а саме – 75.

Рецензент:

канд. екон. наук, доцент

кафедри міжнародних економічних відносин
та логістики

Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Роман КОВАЛЕНКО

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА

на кваліфікаційну магістерську роботу студентки
Набойченко Єлизавети Віталіївни спеціальності 242 «Туризм і рекреація»
на тему «Стратегічні пріоритети повоєнного відновлення туристичної галузі
в Україні»

«29» листопада 2024
м. Харків

Туристична галузь володіє значним потенціалом для стимулювання відновлення економіки, зокрема через створення нових робочих місць, розвиток інфраструктури та залучення інвестицій. У контексті повоєнного відновлення саме туризм може стати одним із ключових секторів, що сприятиме економічному зростанню та забезпеченню стабільності держави. Водночас ефективний розвиток туристичної галузі в умовах післявоєнної реконструкції потребує врахування нових викликів і обставин. Формування чітких стратегічних пріоритетів розвитку туризму може стати вагомим чинником не лише економічного відновлення країни, але й зміцнення її міжнародного іміджу, а також досягнення довгострокових національних цілей.

Здобувачка Набойченко Є. В. у магістерській роботі ретельно систематизувала наявні дослідження щодо вивчення туристичної галузі як об'єкту наукових досліджень, визначила сутність, поняття та складові туристичної галузі, охарактеризувала чинники розвитку туристичної галузі, розглянула методологію дослідження та оцінки розвитку туристичної галузі. У другому розділі студентка проаналізувала сучасний стан та проблеми розвитку туристичної галузі України: детально проаналізувала туристсько-ресурсний потенціал як основу розвитку туристичної галузі, дослідила сучасний стан туристичної галузі України, визначила проблеми розвитку туризму в Україні в післявоєнний стан. У третьому розділі кваліфікаційної

роботи здобувачка дослідила стратегічні напрями повоєнного відновлення туристичної галузі в Україні, висвітлила реконструкцію інфраструктури та модернізацію туристичних об'єктів як пріоритетний напрямок повоєнного відновлення туристичної галузі, дослідила перспективи стимулювання інвестиційного клімату та залучення міжнародної підтримки у відновленні туристичної галузі.

Зроблені висновки, пропозиції та рекомендації мають достатню обґрунтованість і достовірність, й одержані Набойченко Є.В. особисто на базі вивчення значного обсягу спеціальної наукової літератури, а також власних досліджень. Робота супроводжується актуальним статистичним та графічним матеріалом у вигляді рисунків та таблиць. Викладання матеріалу є послідовне та написано однією стилістичною мовою, розділи пов'язані між собою.

Набойченко Є.В. проявила себе як відповідальна та наполеглива студентка.

Представлена робота відповідає висунутим вимогам, що дозволяє рекомендувати до захисту в Державній екзаменаційній комісії дипломну роботу Набойченко Є.В.

Науковий керівник:

Канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
світової політики, дипломатії
та туристичного бізнесу

Михайло СІДОРОВ